

Yhteiskuntavastuu puheen tuotteena:

Yritysten ja kansalaisaktivistien perusteluissa esiintyvät yhteiset arvot

Maria Joutsenvirta

ABSTRACT

Corporate social responsibility as the product of talk. Shared cultural values present in the arguments of business and civil activists.

This article provides a linguistic perspective to corporate social responsibility. It analyzes the debate during 1985-2001 in which an environmental NGO (non-governmental organization), Greenpeace, criticizes the Finnish forest industry about its detrimental effects on the environment and society, and in which the forest company Enso (nowadays Stora Enso) responds to the growing environmental and social concerns. Business - NGO disputes are generally viewed as struggles between different subcultures and values. This article shows that when aiming to justify their actions both parties come to base their arguments on several culturally shared values.

The study applies a discourse analysis that focuses on language use and its variation. The semiotic actant model of A.J.Greimas is used as a method of data analysis. The study identifies four discourses that represent the shared value base: the discourse of knowledge, the discourse of responsibility, the discourse of openness and the market discourse. Despite the structural continuum that certain cultural values seem to create, the way Enso and Greenpeace have stated their arguments in

their environmental writings has included situation specific variation and changes.

The findings of the study reveal how business-NGO debates have a tendency to become contests about the truth and expertise. They also bring new insights into the ethical dimension of the debate about corporate social responsibility. The article points out that the shared cultural values that are (re)produced in both parties' talk determine and restrict how corporate social responsibility issues are talked and thought about. They can also produce unintended and undesired consequences.

Key words: corporate social responsibility, civil activism, forest industry, discourse analysis, semiotics, cultural values

JOHDANTO

Tämän päivän yrityksiltä vaaditaan taloudellisen kannattavuuden lisäksi vastuunottoa myös laajemmista ihmisten ja luonnon hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä. Julkisuudessa yritysten yhteiskuntavastuun (engl. corporate social responsibility - CSR) merkityksen nousu on näkynyt esimerkiksi keskusteluna yritysjohton suurista palkkioista, yritysten henkilöstövähennyksistä sekä Suomen metsätalouden aiheuttamista haitoista luonnolle ja paikallisille elinkeinoille. Kaikkein kärjekkäimmin uusia vastuuvaatimuksia ovat esittäneet ei-valtiolliset kansalaisryhmät tai -jär-

jestöt (engl. non-governmental organization - NGO), joiden uutta teknologiaa hyödyntävä ammattimainen kampanjointi ja taitava julkisuuden hyväksikäyttö ovat kasvattaneet niiden valtaa vaikuttaa niin yrityksiin kuin muihin yhteiskunnallisiin toimijoihin. Monet suuryritykset ovat tunnustaneet joutuvansa toimimaan nykyään kansalaisaktivistien harjoittaman 'yhteiskunnallisen kontrollin' alaisuudessa.

Tässä kirjoittajan väitöskirjatutkimukseen (Joutsenvirta 2006) pohjautuvassa artikkelissa yritysten yhteiskuntavastuuta lähestytään analysoimalla sitä koskevaa puhetta. Huomio kohdistuu yhteisiin arvoihin ja oletuksiin, joihin nojaten globaali ympäristöjärjestö esittää monikansalliseksi metsäteollisuudelle uusia vastuullisuuden vaatimuksia ja teollisuus puolustautuu kritiikkiä vastaan ja perustelee tekemiään ympäristöparannuksia. Yhteiset arvot kytkeytyvät tapoihin, joilla toimijat merkityksellistävät yritysten yhteiskuntavastuuta, ja ne kumpuavat heitä ympäröivästä kulttuurisesta arvotodellisuudesta.

Tapa, jolla artikkelissa tuodaan esiin yrityksille ja kansalaisaktivisteille yhteistä arvopohjaa, korostaa kielen roolia sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa. Yhteiskuntatieteissä tapahtuneen 'kielellisen käänteen' seurauksena kielestä on tullut yksi merkittävimpiä tutkimuksen kohteita. Kiinnostus kieleen ja diskursiivisiin käytäntöihin on lisääntynyt huomattavasti esimerkiksi organisaatio- ja johtamistutkimuksen kirjallisuudessa (esim. Mauws & Phillips 1995; Boje ym. 2004; Vaara & Tienari, ilmestyy) samoin kuin yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen piirissä (esim. Hajer 1995; Myerson & Rydin 1996; Darier 1999; Harré ym. 1999).

Vaikka artikkelin tarkastelun kohteena on tutkittavien puheessa (puhutussa tai kirjoitetussa kielenkäytössä) esiintyvät piiloiset merkityksennannot, niillä on myös käytännön merkityksiä ja seurauksia. Kun jokin asia tuotetaan ihmisten puheessa tietyllä tavalla, se alkaa vaikuttaa reaalisesti: se mahdollistaa sen, että ihmiset voivat ajatella ja keskustella kyseisestä asiasta tietyillä tavoilla (Hall 1999, 80). Sen vuoksi tuotettaessa puheessa erilaisia määritelmiä yhteiskuntavastuusta, ne vaikuttavat myös ihmisten käytännön toimintaan ja niin sanottuun objektiiviseen todellisuuteen. Tietyntyyppiset kielenkäytössä tapahtuvat teot luovat sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin ja rajaavat samalla niihin sopimattomia ongelmien ratkaisuvaihtoehtoja.

Organisaatioiden ja johtamisen tutkijat ovat tarkastelleet yritysten suhdetta kansalaisaktivisteihin erityisen paljon yhteistyön ja suhdejohtamisen näkökulmasta. Tavoitteena on ollut lisätä tietoa hyödyistä ja haitoista, joita perinteisesti konfliktiasetelmassa osapuolten lisääntynyt yhteistyö voi tuottaa (esim. Stafford ym. 2000; Arts 2002). Onnistuneet yhteistyöhankkeet eivät kuitenkaan merkitse konfliktien katoamista osapuolten väliltä. Sen sijaan on järkevää ajatella osapuolten välisen suhteen sisältävän samanlaisesti sekä yhteistyön että konfliktin potentiaalin (Joutsenvirta 2004).

Kansalaisjärjestöjen vaikutusvaltaa yrityksiin nähden on kiinnostavasti verrattu vastavoimaan, jota ammattiyhdistysliike on edustanut yrityksille jo reilun vuosisadan ajan. Sekä kansalaisjärjestöjen että ammattiliittojen suhdetta yrityksiin voidaan ajatella jatkumona, jossa yhtenä ääripäänä on konfrontaatioasetelma ja toisena yhteistyöasetelma. Erilaisissa tilanteissa "aktivoituvat" eri toimintamuodot. Esimerkiksi kansalaisjärjestöjen aikaansaamat kuluttajaboikotit ja suoran toiminnan iskut ovat voima-aseita yrityksiin päin siinä missä lakot ja työnseisaukset työväen puolelta. Toisaalta yritysten ja kansalaisjärjestöjen väliset erilaiset kumppanuussopimukset kuuluvat järjestöjen yhteistyöarsenaaliin siinä missä ammattiliittojen tekemät sopimukset yritysten ja työnantajaliittojen kanssa. Kun työväen järjestäytymisen valta on kiinnittynyt kykyyn kontrolloida yritysten tarvitsemää työvoimaa, kansalaisjärjestöjen valta perustuu kykyyn vaikuttaa yritysten pääsyyn niiden tavoittelemille markkinoille. (Bendell 2000)

Yritysten ja kansalaisaktivistien välisiä konflikteja ovat erityisen paljon analysoineet ympäristökiistojen tutkijat. Historiallisesti tarkasteltuna yleinen lähestymistapa kiistoihin on ollut tutkia niiden rakenteellisia ja toimijakohtaisia asetelmia, kiistojen ajallista kulkua ja dynamiikkaa sekä eri osapuolten toimintatapoja, motiiveja ja asenteita kiistan kuluessa. Tutkimusten painopiste on ollut vahvasti kiistan osapuolia erottavissa tekijöissä. Selitystä ympäristökiistoihin on haettu esimerkiksi osapuolten erilaisista tiedoista, intresseistä, arvoista, asenteista, maailmankuvista, luontosuhteista tai luontokäsityksistä. Konstruktionistista ja tulkinnallista tutkimusotetta soveltavissa tutkimuksissa on ollut tyyppillistä analysoida erilaisten ja usein myös keskenään kilpailevien tulkintatapojen kirjoa: eri intressejä edustavien

toimijoiden tapa määritellä luonto ja kiistanalainen ongelma on erilainen. (esim. Lehtinen 1991; Sairinen 1994; Nieminen 1994; Saaristo 2000; Litmanen 2001; Suopajarvi 2001; Oksanen 2003; Peuhkuri 2004)

Tutkittaessa toimijoiden tulkintoja luonnosta ja kiittelystä kysymyksestä on useimmiten pitäydtytty osapuolten esittämien mielipiteiden ja näkemysten tasolla. Tällöin tulkinnot ja määritelmät on sidottu osapuolten tavoitteellisen toiminnan tasolla edistämiin ristiriitaisiin arvoihin. Tätä kautta ei päästä tarkastelemaan sitä, mihin yhteisiin puhetapoihin ja kulttuurisiin arvoihin esitetyt näkemykset ja argumentit, myös vastakkaiset, nojautuvat.

Tässä artikkelissa yritysmaailman ja kansalaisaktivistien välisen ristiriitaisen jännitteen olemassaolo otetaan annettuna. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että tyydyttäisiin tarkastelemaan osapuolten välisiä eroavaisuuksia. Siirtämällä huomio eroista osapuolten puheessa tapahtuviin yhteisiin merkityksenantoihin ja arvojen tuottamiseen artikkeli tarjoaa tuoreen tarkastelukulman yritysten yhteiskuntavastuuta koskeviin kiistoihin ja keskusteluihin.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksen aineistona käytettiin metsäteollisuusyritys Enson - vuonna 1998 monikansalliseksi metsäjätiksi yhdistyneen Stora Enson (yksinkertaisuuden vuoksi yrityksestä käytetään jatkossa nimeä Enso) - ja ympäristöjärjestö Greenpeacen itsenäisesti ja autenttisesti tuottamia ympäristöaiheisia kirjoituksia vuosilta 1985-2001. Osapuolten välillä on tutkittuna ajanjaksona ja sen jälkeen ollut näkyviä konflikteja, joissa on käyty väittelyä metsäteollisuuden kyvystä kantaa vastuuta luonnon ja ihmisten hyvinvoinnista. 1990-luvulla Greenpeacen Suomessa tapahtuvan metsäkampanjoinnin ensisijaisena kohteena oli Enso, jonka laajenevat hakkuut Itä-Suomessa ja Karjalassa herättivät huolta vanhojen metsien tuhoutumisesta.

Tutkimuksessa sovellettu menetelmä suosii pieniä ja retorisesti rikkaita aineistoja. Sen vuoksi systemaattisen analyysin kohteeksi valittiin 43 kirjoitusta, joissa osapuolet tuovat rikkaasti ja usein myös kärjekkäästi esiin mielipiteitään kiistanalaisista kysymyksistä. Enson kirjoituksista 21 on yrityksen pääasiassa omalle henkilöstölleen

kohdistaman henkilöstölehden kirjoitusta. Loput kaksi on erityisesti yrityksen osakkaille, metsäteollisuutta seuraaville analytikoille ja salkunhoitajille suunnatun lehden kirjoitusta. Greenpeacen metsäteollisuusaiheisista kirjoituksista 13 on järjestön pääasiassa omille tukijäsenilleen kohdistaman jäsenlehden kirjoitusta ja (jäsenlehden lopettamisen jälkeen) seitsemän on järjestön lehdistötiedotteita.

Aineisto on luonteeltaan institutionaalista puhetta (Drew & Heritage 1992; Fairclough 1992). Kirjoitukset eivät edusta vain (tai niinkään) kirjoittajiensa henkilökohtaisia näkemyksiä, vaan ne on kirjoitettu palvelemaan erityisesti kirjoittajan edustaman organisaation (voittoa tuottavan yrityksen ja aatteellisen suojelujärjestön) tavoitteita.

Aineisto kattaa kulttuurisen kontekstinsa suhteen kiinnostavan ajanjakson 1980-luvun puolivälistä 2000-luvun alkupuolelle. 1980-luvun puoliväliä on yleisesti pidetty ajankohtana, jolloin julkinen keskustelu ympäristöongelmista Suomessa ja muissa läntisissä teollisuusmaissa voimistui ja laajeni (esim. Suhonen 1994; Rannikko 1995; Väliavonon 1996, 36) ja metsäteollisuus alkoi enenevässä määrin ottaa huomioon markkinoilta tulevia suojelupaineita (esim. Halme 1997; Rytteri 2002). Merkittävänä tekijänä tässä kehityksessä olivat yhteiskunnassa lisääntyneet avoimet konfliktit, joiden keskeisinä toimijoina olivat kansalaisaktivistit.

Enson ja Greenpeacen puheen jäsentymisprosessia tutkittiin työssä diskurssianalyysin avulla (esim. Potter & Wetherell 1987; Silverman 1993; Jokinen ym. 1993; 1999). Valittu aineisto edustaa sen mukaisesti yhtä tärkeää areenaa, jossa osapuolet ovat esittäneet mielipiteitään julkisesti ja tuottaneet samalla määritelmiä ympäristönsuojelusta ja yhteiskuntavastuusta. Diskurssi-analyysi (DA) määritellään tässä "kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä" (Jokinen ym. 1993, 9-10).

DA suosii pieniä aineistoja, koska tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä sanomaan "vähästä paljon" ja koska aineiston analysointi on erityisen työlästä ja aikaavievää. Analyysi perustuu lukumäärältään vähäisten tekstipätkien yksityiskohtaiseen erittelyyn, jolloin pieni aineisto on useimmiten edellytys sen systemaattiselle tar-

kastelulle. (Potter & Wetherell 1987, 161-162; Silverman 1993, 3) DA olettaa, että käytettävä aineisto on avoin monille erilaisille tulkinnoille. Yhden objektiivisen totuuden tavoittelun sijasta DA:ssa pyritään löytämään hyvin perusteltu tulkinta, joka perustuu tutkijan ja aineiston väliin intensiiviseen vuoropuheluun. (Jokinen ym. 1993, 28; Suoninen 1997, 13-14; Alasuutari 2001, 41-45)

Tutkimuksen kaksi keskeistä analyttistä käsitettä olivat diskurssi ja toimija-asema. Jokainen diskurssi edustaa tiettyä tapaa representoida tutkittavaa kohdetta. Diskurssi sekä mahdollistaa kohteen tuottamisen ja näkemisen jollakin tietyllä tavalla että rajoittaa muita tapoja nähdä se. Jokainen tiettyyn diskurssiin kuuluva lausuma osaltaan muovaa ja muuttaa sitä diskursiivista muodostumaa, johon se liittyy. Diskurssit eivät näin ollen ole suljettuja ja staattisia, vaan avoimia ja jatkuvasti muuttuvia muodostumia. (Foucault 1972; Alasuutari 1996; Fairclough 1997; Hall 1999) Tietyn diskurssin käyttö tuottaa tietynlaisia toimijuutta eli tiettyjä ominaisuuksia toimijalle. Ihmisiä ei DA:n kautta jaeta erilaisiin ryhmiin, vaan pikemminkin tietyillä sosiaalisilla tilanteilla ja käytännöillä on taipumus herättää henkiin tietynlaisia toimijan ulottuvuuksia eli subjektiin asemia. (Jokinen ym. 1993, 37-38; Alasuutari 2001, 133) Tutkimuksessa analysoitiin, miten yritysmaailman edustajat ja kansalaisaktivistit puheessaan tuottavat eri tahot toimijoina ja kuinka toimijoille tuotetut sosiaaliset identiteetit ja keskinäiset suhteet konstruoidaan.

Kulttuurintutkimuksesta ammentaen tutkimuksessa oletettiin, että esittäessään erilaisia argumentteja metsien käytöstä Enso ja Greenpeace osallistuvat samaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tässä keskustelussa osapuolet pyrkivät yleisön sitouttamiseen esittämiinsä argumentteihin. Sen vuoksi molempien argumentointitikeinot kuulijakunnan luonteen mukaan. Keskustelussa pärjääminen edellyttää, että siihen osallistujat pyrkivät vetoamaan heitä ympäröivässä kulttuurissa yleisesti hyväksyttävänä pidettyihin asioihin ja perusoletuksiin eli kulttuurissa vallitseviin "itsestäänselvyyksiin". (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971; Summa 1989; Alasuutari 1996)

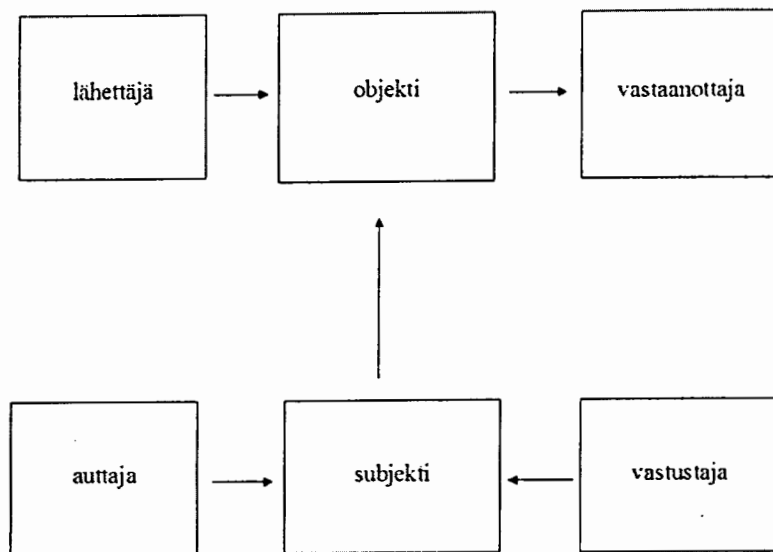
Kulttuurintutkimuksen näkökulmasta valitun aineiston merkittävänä etuna on kirjoittajien pyrkimys vaikuttaa kohdeyleisön mielipiteisiin

ja suhtautumiseen, joka synnyttää aineistoon tutkimusongelman kannalta merkittävää vuorovaikutuksellisuutta. Vaikuttamisessa tarvittavien argumenttien voima ja vetoavuus ovat riippuvaisia kunkin puhetilanteen (kirjoitustilanteen) sisältämistä kulttuurisista taustaehdoista. Pyrkimys vaikuttaa on yleensä tietoista. Saadakseen argumenteilleen voimaa kukin kirjoittaja tulee kuitenkin väistämättä ja usein myös tiedostamattaan nojanneeksi sellaisiin kulttuurisiin arvoihin ja perusoletuksiin, jotka hän jakaa kulttuurinsa jäsenenä. (vrt. Valkonen 2003, 44)

Tehdyssä DA:ssa käytettiin apuvälineenä Algirdas J. Greimasin semioottista aktanttimallia (kuva 1). Jokaisesta kirjoituksesta luettiin esiin mallin mukainen tarina, joka ei kulje tekstin manifestilla pintatasolla (eli ilmikerronnassa) vaan ikäänkuin sen "takana", tai siltä piilossa, jäsentämässä pintatason kerrontaa. Tarinan ydin muodostuu subjektin aikomuksesta ottaa haltuunsa objekti. Subjekti on näin ollen eräänlainen tehtävän suorittaja ja objekti toiminnan tavoiteltava kohde. Lähettäjä kuvaa tehtävän antajaa eli tahoja, joka asettaa subjektin tehtävän äärelle. Samalla lähettäjä määrittää toiminnan arvopäämäärät ja toimii subjektin toiminnan oikeuttajana ja motivoijana. Vastaanottaja puolestaan on taho, joka arvioi subjektin toiminnan onnistumista palkitsemalla tai rankaisemalla kertomuksen osallisia tehtävän lopussa. Auttaja edistää subjektin kykyä suorittaa tehtävänsä. Vastustajan roolin tärkeys korostuu sen ilmentäessä sitä vastavoimaa, joka subjektin on voitettava saavuttaakseen tavoittelemansa määränpään. Samalla se tuo esille niitä tapoja, jotka tekstin kuvaamassa todellisuudessa ovat kiellettyjä tai vähemmän arvostettuja. (Greimas 1980; Ahonen 1984; Apo 1986; Gahmberg 1986; Salosaari 1988; Korhonen & Oksanen 1997; Pikkarainen 1997)

Luettaessa erityisesti Enson ympäristökirjoituksista esiin aktanttimallin mukaisia tarinoita huomattiin, että tutkimuksen sisältämälle tekstianalyysille on hyödyllistä ottaa avuksi Tarastin (1996, 178) kehittämä lisäväline tekstien lukemiseen. Kyseessä on aktanttikaavioon lisättävä yksi lisälaatikko, joka esittää apuobjektia. Apuobjektin avulla tai välityksellä subjektin on mahdollista saada haltuunsa varsinainen arvo-objekti.

Aktanttimallin tehtävänä oli auttaa pääsemään käsiksi tutkittavien kirjoitusten sisältämiin luonnollistuneisiin merkityksenantoihin ja määritelmiin etsimällä kirjoituksista yhteisiä rakennepiirteitä.

Kuva 1. Greimasin aktanttimalli (Greimas 1980).

Malli ammentaa yhteiskuntatieteiden kielelliseen käänteeseen merkittävästi vaikuttaneiden tutkijoiden Claude Lévi-Straussin ja Ferdinand de Saussuren ajatuksista. Se perustuu oletukseen, että itsestäänselvyyksien taakse päästään eroteluiden ja vastakkainasettamisten kautta. Subjekti edustaessaan kertomuksen hyväksytyjä arvoja tuo esiin Enson ja Greenpeacen esittämien perustelujen yhteisiä kulttuurisia arvoja. Vastustaja puolestaan ilmentää ei-hyväksytyjä arvoja, joten myös niitä tutkimalla päästään negaation kautta käsiksi yhteisiin kulttuurisiin arvoihin.

Erittelemällä subjektien ja vastustajien (eli sankareiden ja konnien) ominaisuuksia voitiin analysoida kirjoitusten "pinnalla" näkyvät vastakkaisuudet esimerkiksi teollisuuden ja suojelijoiden välillä yksityiskohtaisemmin tuomalla esiin vastakkainasettelujen symbolista eli merkityksiä luovaa ulottuvuutta (esim. Törrönen 1999, 188-194). Malli auttoi näin ollen lukemaan esiin kirjoitusten sisältämiä ilmitasoa syvempiä vastakkainasetteluja, jotka eivät jää esimerkiksi taloudellisten arvojen ja luonnonsuojeluarvojen välisen vastakohtaisuuden tasolle.

YMPÄRISTÖKESKUSTELUN YHTEINEN ARVOPERUSTA

Analyysin ensimmäisessä - diskurssien tunnistamisen - vaiheessa Enson ja Greenpeacen kirjoituksista muodostettiin greimaslaiset juonittivielmät, joiden subjekteille ja vastustajille ryhdyttiin sen jälkeen etsimään yhteisiä nimittäjiä (Apo 1990). Yhteisten nimittäjien avulla nimettiin tutkimuksen päädiskurssit. Diskurssien tunnistaminen ei tapahtunut suoraviivaisesti etsimällä subjekti- ja vastustaja -aktoreita kuvaavia samoja tai samaa piirrettä ilmaisevia termejä. Sen sijaan analyysissä kartoitettiin useimmiten epäsuorissa ilmaisuisissa manifestoituvia aktoreiden ominaisuuksia, joissa on jälkiä jostakin yleisemmän tason yhteisestä merkitysolottuvuudesta.

Aineistosta hahmottui tämän lukutavan avulla neljä päädiskurssia, joiden avulla Enso ja Greenpeace ovat käyneet keskustelua ympäristönsuojelusta ja jotka tuovat esiin osapuolten jakamia yhteisiä kulttuurisia arvostuksia: tiedon diskurssi, vastuun diskurssi, avoimuuden diskurssi ja markkinadiskurssi. Päädiskurssien tunnistamisen lisäksi työssä eriteltiin, millaisia erilaisia sisältöjä diskurssit saavat missäkin vuorovaikutuksellisessa tilanteessa. Miten esimerkiksi tieto eri tilanteissa määrittäy ja miten eri tavoin sitä rajataan?

Taulukko 1. Enson ja Greenpeacen kirjoituksista tunnistetut yhteiset diskurssit ja niiden tuottamat toimija-asetat

Diskurssi	Diskurssin lausumia aineistosta	Diskurssin tuottamat toimija-asetat
TIEDON ALADISKURSSI: Tositiedon diskurssi <i>Tiedon luonne:</i> Oikea/tosi – väärä/epätosi	Täällä Keski-Euroopassa ihmisillä on aivan väärä käsitys: ekologit ovat saaneet ihmisten päähän, että jos he käyttävät paperia, he tappavat kauniita metsiä. ... Ekologit ... heillä on hyvin vähän asiantuntemusta ... heihin liittyy paljon idealisteja. (Enso 1993) Ympäristöjärjestöjen tutkimus osoittaa, ettei suomalainen metsäsertifiointi ole parantanut metsäluonnon monimuotoisuuden huomioonottamista. ... Tutkijoiden mukaan maassamme ei ole riittävästi suojeltuja metsiä... (Greenpeace 2001)	Tietäjä – ei-tietäjä/ maallikko
TIEDON ALADISKURSSI: Totuuden moraalidiskurssi <i>Tiedon luonne:</i> Tosi – valehdeltu/salattu	... ei metsien viljelyä tohdita hyväksyä raaka-aineen saamiseksi metsäteollisuudelle. Samalla yritetään sekoittaa trooppisten metsien poltto ja hakkuut uudistettaviin talousmetsiimme. (Enso 1992) Greenpeace todisti UPM-Kymmenen Kajaanin tehtaan käyttävän aamiometsähakuulta peräisin olevaa kuusipuuta tehtaalleen. Yhtyneet on aiemmin luvannut jättää inventoinneissa olevat aamiometsät rauhaan myös valtionmailla. (Greenpeace 1995)	Totuuden kertoja – valehtelija/peppuri/salaaja
TIEDON ALADISKURSSI: Oppimisen diskurssi <i>Tiedon luonne:</i> Osaamiseen tai ymmärtämiseen perustuva pysyvä taito	Kauppa ei kuitenkaan käy, ellei tuotetta osata tehdä ekologisesti oikein. Etulyöntiasema on sillä, joka osaa. (Enso 1990) Greenpeace on mukana kehittämässä ekologisesti kestävä ja vastuuntuntoisen metsien käytön kriteereitä erilaisissa kansainvälisissä ja kansallisissa yhteyksissä. (Greenpeace 1994)	Oppija/tautaja/tajuava – osaamaton/ymmärtämätön
VASTUUN ALADISKURSSI: Taloudiskurssi <i>Vastuun alue:</i> Kansalaisten taloudellinen hyvinvointi	Nykymentolla vahingoitetaan koko suomalaista elämänmuotoa, elämisen tasoa ja laatua. ... metsäteollisuus on suomalaisen teollisuuden selkäranka, jota ei saa murtaa (Enso 1996) Hyväksikäyttävän metsäsuhteen sijaan Greenpeace vaatii vastuuntuntoista ja arvostavaa suhtautumista metsiin. Tuotantotavat ja kulutustottumukset on sopeutettava tasolle, joka ei uhkaa metsäekosysteemien biologista monimuotoisuutta tai ekologista kestävyttä (Greenpeace 1994)	Kansakunnan hyvinvoinnista huolehtija – kansakunnan hyvinvoinnista piittaamaton
VASTUUN ALADISKURSSI: Sosiaalisen vastuun diskurssi <i>Vastuun alue:</i> Toiminnan vaikutuksen kohteena olevien hyvinvointi	Meillä Suomessa toimivilla paperintuottajilla on tavallaan moraalinen velvollisuus olla mukana löytämässä ratkaisuja keskieuropalaiseen jäteongelmaan. (Enso 1994) Keskusteluun tulee moraalinen ulottuvuus: kenellä on oikeus tuhota yhteistä ympäristöämme ja jättää jälkipolville perinnöksi pelkkiä ratkaisemattomia ongelmia? (Greenpeace 1991)	Yhteisöllisesti vastuullinen – vastuupakolainen
VASTUUN ALADISKURSSI: Suojeludiskurssi <i>Vastuun alue:</i> Luontoympäristön hyvinvointi	Olennaista on ottaa huomioon, että tehtaalta pääsee sen vieressä sijaitsevaan Pielisen vesistöön mahdollisimman vähän orgaanista ainesta. ... -Vesi on tässä 8 hehtaarin altaassa niin puhdasta, että siinä kasvatetaan kaloja ja rantakasveja. Vettä lmostetaan, ja siinä elävät ja lisääntyvät mm. karpit, rutanat ja siiat.. (Enso 1999) Luonto köyhtyy. ... Luonnon toimintakyky edellyttää luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä. Tuhoamalla muita eliölajeja ihminen tuhoaa myös omia elinmahdollisuuksiaan (Greenpeace 1993)	Luonnosta välittävä – luonnosta piittaamaton

<p>AVOIMUUDEN ALADISKURSSI: Läpinäkyvyyden diskurssi</p> <p><i>Avoimuuden luonne:</i> Asiat kerrotaan kaikille asianosaisille (salaamatta)</p>	<p>Avoim keskustelu ja aktiivinen, totuudenmukainen tiedottaminen ovat suomalaisen metsäteollisuuden varmmat aseet Keski-Euroopassa riehuvassa metsätaistossa. ... Tiedonkulun katkopaikat on kartoitettava ja kerrottava avoimesti omista metsänkäsittelymenetelmistä ja ympäristöhoidon tilasta. (Enso 1994)</p> <p>Tiedusteluistaan huolimatta Greenpeace ei kuitenkaan saanut selkeitä vastauksia siihen, miten yhtiö aikoo jatkossa reagoida alenevaan ja vähitellen lakkaavaan kloorin tarpeeseen. (Greenpeace 1992)</p>	<p>Avoim tiedottaja – tiedon pidättäjä/salaaja</p>
<p>AVOIMUUDEN ALADISKURSSI: Vuorovaikutuksen diskurssi</p> <p><i>Avoimuuden luonne:</i> Asioista keskustellaan kaikkien asianosaisten kesken</p>	<p>Ulospääsytie umpikujasta lähtee liikkeelle vuoropuheluvaihtelun kehittämisen kautta niin, että kumpikin osapuoli on avoin keskustelija ja valmis korjaamaan käsityksiään silloin kun siihen selkeästi tarvetta ilmenee. Tämä edellyttää avoimuutta kuunnella vastapuolen väitteitä ja perustella paremmin omiaan. (Enso 1996)</p> <p>Hakkuisiin on useissa tapauksissa ryhdytty poronhoidolle tärkeissä laidunmetsissä neuvottelematta poronhoitajien kanssa lainkaan. Jos neuvotteluja on käyty, on Metsähallituksen neuvottelukäytäntö ollut vailla todellista vuorovaikutteisuutta. (Greenpeace 2001)</p>	<p>Keskustelija/neuvottelija – ei-keskustelija/ei-neuvottelija</p>
<p>Markkinadiskurssi</p>	<p>Paperijätteen tehokas keräys ja uudelleen käyttö takaavat Enson tärkeille tuotteille, kuten nestepakkauksikartongille menekin tulevaisuudessakin - kun maitotölkki ei ole enää kertakäyttöhyödyke, se saa armon yhä ympäristötietoisempien länsimaisten kuluttajien silmissä. (Enso 1998)</p> <p>Laki ilman valvojaa ei näytä lopettavan aamiometsähakkuita ja uusia kuusamoja paljastuu edelleen. Asiakkailleen yhtiöt ovat luvanneet biologisen monimuotoisuuden säilyvän lain voimalla. ... Enson ja UPM-Kymmenen toiminta osoittaa, että paperinostaja, joka haluaa omalta osaltaan turvata biodiversiteetin säilymisen, voi luottaa ainoastaan luotettavasti valvotuista riippumattomalla ekomerkillä sertifioiduista metsistä saataviin tuotteisiin. (Greenpeace 1995)</p>	<p>Markkinaorientoitunut – markkinoiden vaatimuksista piittaamaton</p>

Kolme päädiskurssia jakautui tätä kautta aladiskursseihin. Markkinadiskurssi oli ainoa päädiskurssi, jolle ei nimetty aladiskursseja. Taulukossa 1 on kooste pää- ja aladiskursseista sekä niiden tuottamista toimija-aseista. Lisäksi taulukkoon on valikoitu suoria aineistolainauksia kunkin diskurssin lausumista.

Tiedon diskursseilla tuotetaan arvostavaa näkemystä tiedosta sekä siihen läheisesti liittyvästä asiantuntemuksesta. Tiedon arvostuksella näyttää olevan osapuolten käymässä metsäkeskustelussa merkittävä rooli: lähes kaikissa aineistoon kuuluvissa kirjoituksissa tuotetaan yhtä tai useampaa tiedon diskurssia. Tämän perusteella voidaan sanoa, että kiistanalaiset kysymykset

näyttäytyvät molempien osapuolten kirjoituksissa tietämisen ongelmina koko tutkitun ajanjakson ajan.

Vastuun diskursseissa on puolestaan kyse sellaisista kielellisistä teoista, joissa huolenpito muista ja vastuullinen käyttäytyminen otetaan itsestään selvänä periaatteena. Vastuun eri aladiskurssien lausumissa oletetaan, että yhteiskunnan toimijan on pyrittävä edistämään tietyn itsensä ulkopuolisen tahon hyvinvointia ollakseen "kelvollinen" yhteisön jäsen. Vastuun diskurssien tuottamat toimijat eivät toimiessaan ole moraalisesti vapaita. Ne tuottavat näin ollen moraalisisubjekteja, joiden toiminta perustuu moraaliseen harkintaan, kuten tekojen tuottaman inhimillisen

hyvän määrään (Wiberg 1989, 260). Suurimassa osassa kirjoituksista subjekti ja/tai vastustaja kuvattiin jonkun tai joidenkin vastuun diskurssien kautta: vain viidestä Enson kirjoituksesta ja viidestä Greenpeacen kirjoituksesta puuttui vastuun diskurssi kokonaan.

Taloudiskurssin esiintyminen Greenpeacen puheessa on muiden diskurssien esiintymiin verrattuna poikkeavaa: siihen nojataan vain tavalla, jossa kansakunnan taloudellisesta hyvinvoinnista huolehtiminen tuotetaan vastustajan kautta ei-arvostetuksi asiaksi. Tätä tekoa voidaan kutsua taloudiskurssin negaatioksi, jossa taloudiskurssin sisältämä kulttuurisesti vahva arvostus kyseenalaistetaan. Greenpeacen puheessaan tuottama taloudiskurssin negaatio tuntuu luonnolliselta. Järjestö kuuluu yhteiskunnalliseen ympäristöliikkeeseen, jonka tavoitteena on kritisoida modernin yhteiskunnan ylläpitämiä luontoa tuhoavia käytäntöjä.

Greenpeacen taloudiskurssin esiintymistä kolme on peräisin kirjoituksista, joissa pyrkimyksenä on kuvata järjestön mytsien suojeluun liittyvää toimintaa yleisellä, periaatteellisella tasolla (periaatepuhe). Sen sijaan metsäteollisuuden toimintaa suoraan kritisoivissa kirjoituksissa (hyökkäyspuhe) ainoastaan yhdessä esiintyy taloudiskurssin negaatio. Tämä havainto implikoi sitä, että suomalaista metsäteollisuutta

kritisoitaessa taloudiskurssin sisältämän arvostuksen kyseenalaistava argumentointi ei saa kaikupohjaa ympäröivästä (suomalaisesta) kulttuurista, mikä on tehokkaan argumentoinnin yksi edellytys. Tämä puolestaan kertoo metsäteollisuuden ja -talouden yhteiskunnallisesti keskeisestä asemasta ja sektorin nauttimasta kansallisesta arvostuksesta.

Avoimuuden diskurssit viittaavat sellaisiin kielellisiin tekoihin, joissa arvostetaan asioiden avoimuutta kaikille osapuolille, joihin niillä katsotaan olevan vaikutusta. Kun läpinäkyvyyden diskurssissa avoimuuden luonne perustuu yksisuuntaisen kommunikaation tapaan asioista kertomiseen ja ei-salassapitoon, vuorovaikutuksen diskurssissa avoimuus tuotetaan rakentuvaksi osapuolten välisessä kaksisuuntaisessa kommunikaatiossa. Avoimuuden diskurssien toistuva esiintyminen aineistossa kertoo keskustelun tapahtuneen demokraattisessa yhteiskunnassa, jossa tiedon saanti ja osallistuminen yhteisistä asioista päättämiseen ovat arvostettuja asioita.

Markkinadiskurssin sisältämän oletuksen mukaan arvostettavaa on markkinoiden - eli yritysten suorien asiakkaiden ja kuluttajien - odotuksiin, toiveisiin ja vaatimuksiin vastaaminen. Markkinadiskurssin ja vastuun diskurssien suhde on käsillä olevan tutkimusongelman kannalta erityisen kiinnostava. Kun vastuun aladiskurs-

Taulukko 2. Diskurssien esiintymistiheydet Enson ja Greenpeacen kirjoituksissa.

	Enso (N=23)	Greenpeace (N=20)	Yhteensä (N=43)
Tiedon aladiskurssit			
Tositiedon diskurssi	15	19	34 (79%)
Totuuden moraalidiskurssi	5	10	15 (35%)
Oppimisen diskurssi	16	5	21 (49%)
Vastuun aladiskurssit			
Taloudiskurssi	5	4	9 (21%)
Sosiaalisen vastuun diskurssi	12	14	26 (60%)
Suojeludiskurssi	2	10	12 (28%)
Avoimuuden aladiskurssit			
Läpinäkyvyyden diskurssi	11	8	19 (44%)
Vuorovaikutuksen diskurssi	6	3	9 (21%)
Markkinadiskurssi	12	7	19 (44%)

sien tuottama ympäristötoimijuus perustuu subjektin moraaliseen harkintaan liittyen ihmisten tai ympäristön hyvinvointiin, 'markkinaorientoitunut ympäristötoimijuus' ei tuota moraalista subjektia. Se piirtää kuvaa toimijasta, joka pyrkii ainoastaan vastaamaan asiakkaiden ja kuluttajien vaatimuksiin.

Taulukkoon 2 on koottu diskurssien esiintymistiheydet. Tapauksien vähyydestä johtuen niiden jakautumisesta eri aladiskurssien suhteen ei voi tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Taulukoiden tiedot antavat kuitenkin viitteen siitä, miten usein jokin diskurssi esiintyy kummankin osapuolen puheessa suhteessa johonkin toiseen diskurssiin.

'Tieto', 'vastuu', 'avoimuus' ja 'markkinat' eivät ole uusia käsitteitä analysoitaessa yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyviä ilmiöitä. Sen vuoksi on hyödyllistä kysyä, mitä uutta diskurssien tunnistaminen ja erittely tuo kohdeilmioista? Monista aikaisemmista tutkimuksista poiketen tietoa, vastuuta, avoimuutta ja markkinoita ei tässä työssä käytetty tutkijan ennakkoon määrittelemänä analyttisinä käsitteinä. Sen sijaan niitä tarkasteltiin tulkintaresursseina, joita tutkittavat käyttävät tietyissä ajallis-paikallisissa tilanteissa tietyillä tavoilla ja jotka vaikuttavat siihen, millaisina käsiteltävät kysymykset ja eri toimijat keskusteluissa näyttäytyvät.

Yhteiset diskurssit ovat tutkimuksen viitekehäyksessä eräänlaisia jälkiä tutkittavien pyrkimyksestä esittää rationaalinen perustelu omalle toiminnalle yhteiskunnassa, jossa huoli ympäristöongelmista on voimistunut. Niihin perustuen voidaan väittää, että Enson ja Greenpeacen väliset toistuvat erimielisyydet ja metsäteollisuudessa tehdyt parannukset yhteiskuntavastuun kysymyksissä eivät ole horjuttaneet tiettyjä yhteisiä perusoletuksia hyvän yhteiskunnallisen toimijan ominaisuuksista, joihin nojaten molemmat esittävät argumentteja kiistanalaisista kysymyksistä. Näiden arvostusten tutkiminen ja tarkastelu auttavat ymmärtämään, miksi toimijat ovat päätyneet keskustelemaan yritysten yhteiskuntavastuusta siten kuin ovat ja miksi muut tavat käydä mielipiteenvaihtoa ja oikeuttaa näkemyksiä ovat jääneet keskustelun ulkopuolelle.

DISKURSSIEN AJALLIS-PAIKALLINEN TARKASTELU

Yhteisten diskurssien muodostamasta rakenteellisesta jatkuvuudesta huolimatta osapuolten tavassa esittää argumentteja on tapahtunut myös tilannesidonnaista vaihtelua ja muutoksia. Kyse ei ole yhtäkkisistä siirtymistä yhdestä argumentoitavasta toiseen, vaan pikemminkin painopisteiden vaihdoksista puhetilanteen muuttuessa sekä uudenlaisten elementtien mukaantulosta keskusteluun. Kirjoitusten viestinnällisten tavoitteiden erot sekä muutokset keskustelua ympäröivässä ideologis-poliittisessa ilmapiirissä ovat vaikuttaneet siihen, miten toimijoiden on ollut milloinkin järkevää argumentoida ympäristökysymyksistä. Sen vuoksi keskeinen osa tutkimusta oli tarkastella Enson ja Greenpeacen argumentoinnin tilanteita vaihtelua.

Tämän tarkastelun helpottamiseksi Enson ja Greenpeacen kirjoitukset jaettiin eri puhetyyppihin, jotka kuvaavat kirjoitusten yleistä argumentatiivista rakentumista ja siinä esiintyvää variaatiota. Ympäristöjärjestön toimintaa yleisellä, periaatteellisella tasolla kuvaavat Greenpeacen kirjoitukset (3 kpl) tyypiteltiin periaatepuheeksi. Hyökkäyspuheeksi tyypitellyissä kirjoituksissa (17 kpl) puolestaan kritisoidaan metsäteollisuuden toimintaa ja kuvataan järjestön siihen kohdistamaa kampanjointia.

Enson kirjoituksissa ympäristönsuojelu näyttäytyi kysymyksenä, jonka suhteen yrityksen on ollut edullista tai jopa välttämätöntä esittää argumentteja monesta eri näkökulmasta käsin. Tämä on luonnollista ajatellen murrosta, joka suomalaisessa metsäteollisuudessa on tutkimusten mukaan tapahtunut tutkitun ajanjakson aikana suhteessa yhteiskuntavastuun kysymyksiin (Donner-Amnell 1995; Halme 1997; Mäntylä 1999; Rytteri 2002). Enson kirjoituksista tunnistettiin kolme puhetyyppiä. Puolustava puhe argumentoi sellaisesta näkökulmasta käsin, jossa puolustaudutaan yrityksen saamaa julkista kritiikkiä vastaan ja yrityksen toiminta nähdään ympäristökysymykset jo tarpeeksi huomioon ottavana. Muutospuheessa argumentoidaan sen näkemyksen puolesta, että yrityksen on parannettava ympäristönsuojelua koskevia käytäntöjään ja/tai suhtautumistaan ympäristökysymyksiin. Kilpailukykypuheessa ympäristönsuojelu nähdään ensisijaisesti mahdollisuutena edistää yrityksen (eko)kilpailukykyä ja liiketoiminnallista kannattavuutta.

Tilanteittainen tarkastelu jaettiin Enson kirjoitusten perusteella kolmeen ajanjaksoon: muutoksen alkuvaihe (1985-1992), murrosvaihe (1993-1996) sekä muutoksen vakiintumisvaihe (1996-2001). Vaiheet perustuvat Enson ympäristökäyttäytymisen ajalliseen kehitykseen, ja jaon tarkoituksena oli sijoittaa kirjoitusten argumentointitapa tiettyihin keskeisiin puhetta kontekstualisoiviin tekijöihin. Tarkastelun keskeisiä havaintoja tuodaan seuraavassa esiin kahden alaotsikon alla.

ASiantuntijuuden keskeisyys puheen arvottajana

Enson ympäristöpuheen eri tyypeillä oli taipumus tuottaa erilaista tietoa ja asiantuntijuutta. Oppimisen diskurssin esiintymien kautta havaittiin, että Enson muutos- ja kilpailukykypuheessa keskeinen kerrontaa jäsentävä ja arvottava elementti oli ympäristötoimijuus, jossa olennaista on subjektin (metsäteollisuuden) hankkiman pysyvän tieto-taidon riittävyys. Niissä tuotettiin subjektiutta, jossa asiantuntijuuden paremmuuden mittaamisessa subjektin oma toiminta, kuten harjoittelu ja oppiminen, on avainasemassa. Subjektin ympäristöosaajan ja -oppijan identiteettien tuottaminen kirjoituksissa liittyy eittämättä siihen, että yritykset myös tosiasiallisesti alkoivat kiinnittää huomiota ympäristöosaamiseen (esim. Lovio & Kuusisto 1996; Halme 1997; Lahti-Nuutila 2000; Kuisma 2004). Oppimisen diskurssi kutsui usein luokseen vuorovaikutuksen diskurssia ja sen sisältämää oletusta toimijasta, joka kuuntelee ja käy keskustelua muiden, myös yrityksen toimintaa kritisoivien tahojen kanssa.

Ammattitaidollaan ihminen voi paljon säädellä ympäristöön vaikuttavia tekijöitä. Edellytyksenä tietenkin on, että on riittävästi tietoa. Tulee tietää, miten työ vaikuttaa ympäristöön. Ensossa kaikki henkilöstöryhmät ovat hyvin kiinnostuneita ympäristöasioista ja alan koulutus on saanut myönteistä vastakaikua. (Oppimisen diskurssi) (Enson henkilöstölehti 1990/8, s.12)

Enson henkilöstönsä kohdistama ympäristökoulutus aina yliopistollisiin arvosanoihin saakka on ainutlaatuista Euroopassa. Suomessa metsäammattilaisten ympäristötietous on korkealla tasolla. ... Koulutuksen ja ympäristötietouden täytyy näkyä toimenpiteissä. ... Erkki Nieminen pitää tärkeänä sitä, että metsäteollisuus hakeutuu keskusteluun

ympäristöasioista kaikkien siihen halukkaiden kanssa. Vuorovaikutus on välttämätöntä kaikkien osapuolten kesken ja sekä ympäristöjärjestöjen että asiakkaiden mielipiteen kuuleminen on elinehto. (Oppimisen diskurssi) (Vuorovaikutuksen diskurssi) (Enson henkilöstölehti 1994/1, s.14)

Tilanteissa, joissa peräänkuulutettiin parannuksia nykyisiin ympäristökäytäntöihin tai joissa ympäristönsuojelu nähtiin mahdollisuutena edistää yrityksen ekokilpailukykyä, tuotettiin kuvaa todellisuudesta, joka antaa tilaa niin sanotulle 'avoimelle asiantuntijuudelle' (Saaristo 2000). Siinä kuka tahansa voi toimia asiantuntijana, ja asiantuntijuus syntyy vuorovaikutuksissa erilaisten toimijoiden kesken (ks. myös Kontinen 1997).

Sen sijaan puhetilanteissa, joissa puolustauduttiin suojelijoiden julkisilta syytöksiltä, Enson kerrontaa arvotti keskeisesti professionaalinen asiantuntemus ja niin kutsuttu tiedon totuudellisuuden ideaali. Puolustavassa puheessa tuotettiin toimijuutta, jossa subjektin pyrkimyksenä on omata paljon sellaista erityistietoa, joka puuttuu muilta. Tähän pyrkimykseen liittyy läheisesti valta ja halu kontrolloida asioita. Professionaalista asiantuntemusta ja tiedon totuudellisuuden ideaalia tuotti Enson puolustavan puheen lisäksi myös Greenpeacen hyökkäyspuhe. Tositiedon diskurssin ja totuuden moraalidiskurssin kautta molemmat osapuolet keskustelivat tavalla, jossa ne kävivät vastapuolen kanssa taistelua totuudesta. Tarinoiden subjektisankarit olivat ennen muuta 'paremmin tietäjiä', ja osapuolten toimijasemat olivat vastakkaiset.

Tutkimus vahvistaa aikaisempaa käsitystä ympäristökiistoista tiedollisina asiantuntijakiistoina (esim. Yearley 1991; Raivola ym. 1993; Väli-verronen 1996; Saaristo 2000; Peuhkuri 2004) ja tuo siihen lisäymmärrystä. Seuraavaksi asiantuntijuuskiistaa havainnollistetaan kuvaamalla ensin Enson puolustavan puheen jäsentymistä. Sen jälkeen tarkastellaan Greenpeacen hyökkäyspuheen sisältämiä totuustaistelun jäsenyyksiä. Molempien osapuolten puheessa näkyi merkkejä asiantuntijuuskiistan ajallisesta vahvistumisesta.

Professionaaliseen asiantuntemukseen perustuvan kiistelun jatkuvuutta ja voimistumista Enson puheessa osoittaa vuosina 1985 ja 1995 julkaisujen ja kokonaan puolustavan puheen varaan rakentuvien kirjoitusten välinen vertailu. Vuoden 1985 puolustuskirjoituksessa kirjoittaja etään-

nytti metsäteollisuutta ympäristönsuojelijoiden vaatimuksista vetoamalla suojelijoiden asiantuntemattomuuteen sekä teollisuuden rooliin kansantalouden hyvinvoinnin edistäjänä:

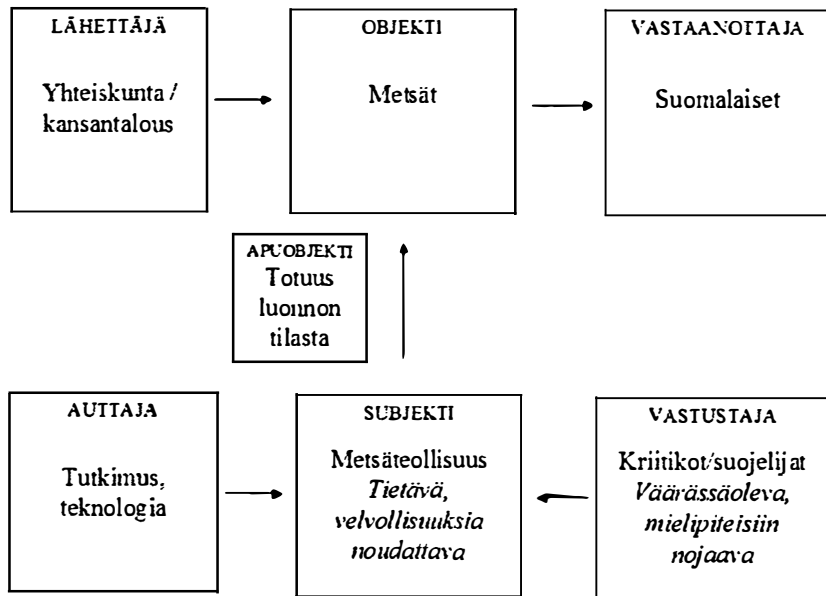
Suomi elää metsästä. Metsä on edelleen Suomen talouden selkäranka, sillä lähes 50 % nettovientuloistamme saadaan metsäteollisuudesta. Siitä kuinka tehokkaasti, taloudellisesti, tuottavasti ja kilpailukykyisesti metsäteollisuus ja -talous toimivat riippuu pitkälti kaikkien meidän hyvinvointi. (Talousdiskurssi) ... Viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa on syytetty metsätaloutta liian tehokkaiden ja järeiden menetelmien käytöstä. ... On väitetty Suomen metsien loppuvan humpuukisatelliittikuville todistellen. ... Monet edellä mainituista väitteistä ja vaatimuksista perustuvat yksittäisten henkilöiden yksittäisiin havaintoihin ja riittämättömiin taustatietoihin sekä kokonaisuuksien riittämättömään tuntemiseen. ... Käytännössä siis monet julkisuudessa esitetyt vaatimukset ovat täysin riskinidassa niiden perusvaatimusten kanssa, joita metsätaloudella on yhteiskunnalliselta kannalta eli kilpailukykyisyys, tuottavuus ja taloudellisuus. (Tositiedon diskurssi) (Talousdiskurssi) (Enson henkilöstölehti 1985/1, s.4)

Kuvassa 2 on esitettyinä kirjoituksesta luetta-

vissa oleva aktanttitarina. Subjekti, joka esiintyy tarinassa velvollisuudentuntoisena (suhteessa kansalaisten hyvinvointiin) ja paremmin tietäjänä, käy taistelua väärään tietoon nojaavia maallikko-vastustajia vastaan.

Perusrakenteeltaan samanlainen tarina toistui kymmenen vuotta myöhemmin vuoden 1995 puolustuskirjoituksessa, jonka kuvaamassa todellisuudessa metsäteollisuus pyrkii turvaamaan metsät teollisuuden raaka-aineeksi, ja vastustajan roolissa olevat suojelijat estävät tätä tavoitetta. Taistelu totuudesta näyttäytyy toistamiseen keskeisenä kerrontaa jäsentävänä elementtinä.

Metsät ovat suomalaisten hyvinvoinnin perusta. Jos Suomessa aiotaan ylläpitää saatikka kasvattaa kansalaisten aineellista tai henkistä hyvinvointia, on välttämätöntä hyödyntää keskeistä luonnonvaramme metsää. (Talousdiskurssi) ... Eräät ympäristöliikkeet ovat esittäneet viime aikoina kritiikkiä, joka on kohdistunut Suomen metsien käyttöön ja siihen liittyen metsäteollisuuteen. Kritiikki on ollut perusteetonta, mitä osoittavat mm. ympäristöliikkeiden julkisuudessa esittämät metsien kestävän käytön kriteerit ja rajoitusmallit. Ne eivät ole perustuneet todelliseen asiantuntemukseen, perusteelliseen tutkimukseen tai käytännön kokemukseen.

Kuva 2. Enson vuoden 1985 puolustuskirjoituksen sisältämä aktanttitarina.

Kansainvälisesti tarkastellen tärkein ja laajimmin hyväksytty metsien kestävää käyttöä ja hoitoa käsittelevä kriteeristö on v. 1993 pidetyn Helsingin metsäministerikokouksen päätöksissä ja sitä seuranneessa prosessissa. (Tositiedon diskurssi) (Enson henkilöstölehti 1995/3, s.42)

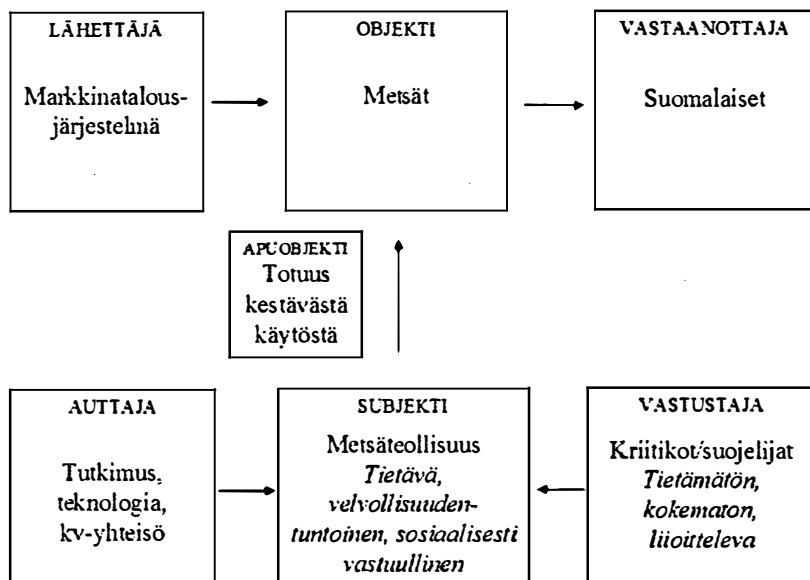
Kestävällä käytöllä tarkoitetaan sitä, että säilytetään metsien monimuotoisuus, tuottavuus, uusiutumiskyky ja elinvoimaisuus ja mahdollisuus toteuttaa nyt ja tulevaisuudessa merkityksellisiä ekologisia, taloudellisia ja sosiaalisia toimintoja paikallisilla, kansallisilla ja maailmanlaajuisilla tasoilla sekä siten, ettei aiheuteta vahinkoa muille ekosysteemeille. Kun näiden kriteerien valossa tarkastellaan kansainvälisesti ja objektiivisesti metsien käyttöä ja hoitoa, on vaikea löytää metsätalousta, missä mainittuja periaatteita olisi noudatettu paremmin kuin Suomessa. (Tositiedon diskurssi) (Sosiaalisen vastuun diskurssi) (Enson henkilöstölehti 1995/3, s.42)

Ylläolevissa otteissa metsäteollisuus käy ankaraa totuustaistelua suojelijoiden kanssa. Todistelun kohde on tosin toinen vuoden 1985 kirjoitukseen verrattuna: 'totuus luonnon tilasta' sijasta vuoden 1995 aktanttitarinan apuobjektina on 'totuus kestävästä käytöstä'. Vuosikymme-

nen pituisesta ajallisesta etäisyydestä ja tuona aikana teollisuudessa tehdyistä ympäristöparannuksista huolimatta talousdiskurssi ja tositiedon diskurssi ovat kulttuurisesti houkuttelevia tapoja puolustautua aktivistien kritiikkiä vastaan.

Näiden diskurssien rakentama todellisuuskuva ei näytä vuonna 1995 kuitenkaan olleen riittävä vakuuttamaan toimien oikeellisuutta. Hyväksyttävä puolustus vaati talousdiskurssin mukaisen moraalisen oikeutuksen täydentämistä sosiaalisen vastuun diskurssin sisältämällä kulttuurisella arvostuksella, jossa teollisuus näyttäytyy laajaa yhteiskunnallista vastuuta kantavana toimijana. Tämä jäsenyys laajentaa asiantuntijuuskiistaa kattamaan aikaisempaa laajempia kysymyksiä. Totuuskamppailun kohteeksi olivat tulleet nyt myös kysymykset siitä, mitkä ovat oikeat kriteerit metsien riittävälle suojelulle ja mitä on sosiaalisesti vastuullinen liiketoiminta. Kuvassa 3 näkyvät muutokset aktanttitarinan subjektissa ja apuobjektissa.

Toimijan taloudellista vastuuta laajemman vastuunoton istuttaminen asiantuntijuuskiistaan näkyi myös tutkimukseen mukaanotetussa lyhyessä tapausanalyysissä, jossa analysoitiin toisen suomalais-monikansallisen metsäteollisuusyrityksen, UPM-Kymmenen, ja kansalaisjärjestöjen välistä julkista Indonesia -metsäkiistaa vuosina

Kuva 3. Enson vuoden 1995 puolustuskirjoituksen sisältämä aktanttitarina.

1997-1998. Siinä asiantuntijuskiistaan sisältyivät kyseisessä yhteiskunnallisessa ja vuorovaikutustilanteessa olennaiset ihmisoikeus- ja kehitysapukysymykset. UPM-Kymmenen ja kansalaisaktivistien puheessa käytiin implisiittisesti totuuskamppailua siitä, millaista on oikeanlainen kehitysapu. (Joutsenvirta 2006, 231-238)

Greenpeacen hyökkäyspuheessa tuotettiin tositedon diskurssiin ja totuuden moraalidiskurssiin nojautuen subjektin (aktivistin) ja vastustajan (metsäteollisuus) välinen totuustaisteluaasetelma. Tarinallinen pääjännite rakentui tältä osin samantyyppiseksi kuin Enson puolustavassa puheessa. Monissa Greenpeacen kirjoituksissa totuustaiteluun kytkettiin Enson puhetta vahvemmin myös muita motiiveja kuin pyrkimystä objektiivisen totuuden tavoitteluun. Teollisuuden epäiltiin toistuvasti antavan tarkoituksellisesti vääriä tietoja, salaavan tärkeitä tietoja ja ylipäätään toimivan petturin tavoin. Kuva 4 havainnollistaa yleisellä tasolla Greenpeacen hyökkäyspuheen semioottista rakentumista.

Greenpeacen hyökkäyspuheessa on nähtävissä kiinnostava ajallinen kehitys. 1990-luvun alun kirjoituksissa uskottavuutta järjestön väitteille haettiin tyypillisesti vetoamalla teollisuuden pyrkimykseen salata tai valehdella tietoa. Oman tiedon oikeellisuutta taas todisteltiin esimerkiksi tuottamalla se saaduksi viranomaisilta ja vetoamalla kenen tahansa ulottuvilla oleviin havaintoihin. Alla on näytteeksi ote vuoden 1990 totuustaistelu -kuvauksesta.

Jo maalaisjärkikin sanoo, että tässä menee luontoon sinne kuulumattomia aineita: suomalaisen kloorivalkaistua sulfaattiselluloosaa valmistavan tehtaan jätevedet aloittavat matkansa merta kohti (kuvateksti; kuvassa selluloosatehdas ja sen vieriset jätevedet) ... Greenpeacen Kanadan ja Yhdysvaltojen toimistot julkaisivat heille viranomaisilta vuotaneita tietoja. Nämä tiedot paljastivat, että paperiteollisuus oli tiennyt jo ainakin vuoden ajan, että erilaiset kloorivalkaistua sellua sisältävät papertuotteet, kuten esimerkiksi suodatinpaperit, tamponit ja käsipyyhkeet, sisältävät supermyrkyksi luokiteltua dioksiiniä. (Tositiedon diskurssi) (Totuuden moraalidiskurssi) (Greenpeacen jäsenlehti 1990/2, s.11-12)

1990-luvun puolivälistä alkaen Greenpeacen puheessa alkoi nousta keskeisesti esiin sellainen todistelutapa, jossa suojelijoille itselleen tuotetaan painoarvoa asiantuntijana. Puheeseen

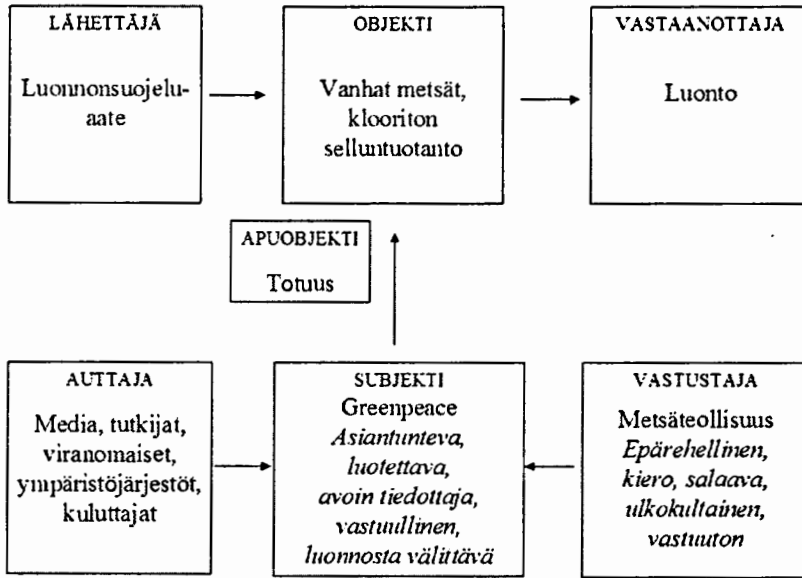
tuli samalla "faktuaalisuutta", jossa esitetyt asiat näyttäytyivät ehdottomina tosiasioina. Seuraavat tositedon diskurssista ammentavat otteet ovat esimerkkejä tämäntyyppisestä totuustaistelusta.

Karjalan puolella Vuokkiniemessä suomalaiset metsäyhtiöt hakkaavat parhaillaan 90 hehtaarin aluetta, joka on yksiselitteisesti aamiometsää. ... Samaan aikaan torstaisen tempauksen kanssa järjestettiin Helsingissä tiedotustilaisuus, jossa paljastettiin Greenpeacen keräämät todisteet Enson hakkuista. ... Toimittajille jaettiin myös kartta, johon oli merkitty Greenpeacen ja Venäjän viranomaisten yhteistyössä tähän mennessä kartoittamat vanhat metsät. (Greenpeacen jäsenlehti 1996/3, s.1)

Suomen metsistä yli 90 % on alle 140-vuotiaita talousmetsiä. Tämä on tuhoisaa luontomme monimuotoisuudelle, sillä monet lajit ovat riippuvaisia nimenomaan aamiometsistä, joissa ihmisen vaikutus on vähäinen. ... Suomen ympäristöjärjestöt laativat kartat noin 200 000 hehtaarista aamiometsää. ... Kartat luovutettiin alkuvuodesta 1998 Metsähallitukselle sekä metsäteollisuudelle. (Greenpeacen lehdistötiedote 24.2.1999)

Greenpeacen tuoreimmissa kirjoituksissa suojelijoiden professionaalinen asiantuntijuus tuotetaan vahvemmaksi kuin vanhemmissa kirjoituksissa. Yhtäältä tämä havainto implikoi kulttuurista muutosta, jossa suojelijoiden arvostus ympäristöasiantuntijoina on vahvistunut. Tämä oletus saa tukea aikaisemmasta kirjallisuudesta. Aina 1990-luvulle asti metsien käsittelyyn kuuluvat kysymykset kuuluivat Suomessa metsätalouden ammattilaisten toimivaltaan, sillä heillä nähtiin olevan vahvin asiantuntijuus. Hakiessaan tällöin uskottavuutta omille väitteilleen suojelijoiden ei ollut argumentatiivisesti tehokasta kilpailla asiantuntijuudella.

Yhteiskunnallisen ympäristötietoisuuden vahvistuttua 1990-luvulla suojelijat alkoivat kuitenkin saada arvostetumman ja tiedoiltaan pätevän aseman metsäkeskusteluissa. Tähän vaikutti sellaisten tekijöiden korostuminen ympäristöongelmien määrittelyssä, joissa suojelijoiden katsottiin omaavan arvokasta tietoa. Esimerkiksi metsänhoidossa perinteisesti vähän huomiota saaneet eläimet (esim. valkoselkätikka ja liito-orava) alettiin uudessa kestävässä metsänhoidon kehityksessä nähdä lajien uhanalaisuuden vaaran kautta keskeisinä ympäristöongelman määrittelyyn ja ratkai-

Kuva 4. Aktanttimalli Greenpeacen hyökkäyspuheesta.

suun vaikuttavina tekijöinä. (Väliverron 1995, 1996; Eriksson & Mäntylä 1996; Mäntylä 1999)

Toisaalta Greenpeacen professionaalisen asiantuntijuuden tuottaminen ajan mittaan vahvemmaksi voimistaa metsäteollisuuden ja suojelijoiden välistä asiantuntijuuskiistaa. Suojelijat ovat asiantuntijuuden vahvistumisen kautta kyenneet aikaisempaa tehokkaammin haastamaan metsäteollisuuden perinteisesti vahvaa asiantuntemusta ja saaneet näin elintilaa vasta-asiantuntijuudelle (ks. Saaristo 2000). Asiantuntijuuden vahvistuminen ei kuitenkaan ole tarkoittanut sellaisen puhutavan katoamista Greenpeacen hyökkäyspuheesta, jossa teollisuus tuotetaan epärehellisenä ja tietoa tarkoituksellisesti väärin käyttävänä. Tätä tutkittiin systemaattisesti totuuden moraalidiskurssin avulla.

Laki ilman valvojaa ei näytä lopettavan aarniometsähakkuita. ... Asiakkailleen yhtiöt ovat luvanneet biologisen monimuotoisuuden säilyvän lain voimalla. ... Toinen lupaus on koskenut aarniometsien suojelua. Edes Etelä-Suomessa aarniometsät eivät jää rauhaan, koska niille ei tulla antamaan lain suojaa. ... Enson ja UPM-Kymmeneen toiminta osoittaa, että paperinostaja, joka haluaa omalta osaltaan turvata biodiversiteetin säilymisen, voi luottaa ainoastaan luotettavasti valvotuista rippumattomalla ekomerkillä sertifioiduista

metsistä saataviin tuotteisiin. (Greenpeacen jäsenlehti 1995/4, s.3)

Suomen valtio ja metsäteollisuus puhuvat viestinnässään kestävästä metsätaloudesta ja väittävät sitoutuneensa lajien monimuotoisuuden suojelemiseen. Teot osoittavat kuitenkin muuta. Voidaan sanoa, että 96,5 % Suomen metsistä on talousmetsiä. (Greenpeacen lehdistötiedote 8.1.1999)

Monet Greenpeacen totuustaiisteluvaukset sisältävät implisiittisiä sosiaalisia vertailuja, joissa sankaritaho asettuu moraalisesti konnan yläpuolelle. Kyseessä on toisenlainen hierarkisuus kuin Enson puolustavan puheen lausumissa joskus esiintyvä ja yhteiskunnalliseen asemaan perustuva asiantuntija-maallikko-jäsennys, jonka tavoitteena on ollut vahvistaa symbolista pääomaa, jolle metsäteollisuuden toiminta ja julkinen arvostus ovat perustuneet (Väliverron 1991). Suojelijoille on ollut kulttuurisesti edullisempaa olla asettumatta professionaalisisessa asiantuntijuudessa metsäteollisuuden yläpuolelle. Sen sijaan Greenpeacen on aatteellisenä kansalaisjärjestönä ollut järkevää rakentaa uskottavuutta omille väitteilleen moraalilla ulottuvuudella.

MORAALISUBJEKTIN ESIINTYMINEN JA HEIKENTYMINEN

Keskusteluun yritysten yhteiskuntavastuusta on aina liittynyt toiminnan moraalisuus. Kiinnittämällä keskeisesti huomiota Enson ja Greenpeacen eri puhetilanteissa tuottamiin moraalisisubjekteihin tutkimus tuotti uutta tietoa myös metsäkeskustelun moraalisuudesta. Vastuun diskurssien tuottamat subjektit eivät olleet moraalisesti vapaita. Vastuun diskurssien esiintymien lisäksi keskustelun moraalin katsottiin "sijaitsevan" myös muualla, missä puhujat tuottivat toimien oikeellisuutta reflektiovia moraalisisubjekteja. Moraalisisubjektin tuottaminen saattoi kielenkäytöllisesti olla joskus hyvinkin implisiittistä.

Sosiaalisen vastuun diskurssin esiintymiset aineistossa osoittavat, että Enson ja Greenpeacen kirjoituksissa nojattiin toistuvasti ja lisääntyvässä määrin oletukseen, jonka mukaan toimijan tulee toimissaan kantaa laajaa yhteiskunnallista vastuuta. Greenpeacen kirjoituksissa tähän diskurssiin nojattiin jopa useammin kuin ainoastaan luonnon hyvinvointia arvottavaan suojeludiskurssiin. Tutkimuksen tulokset vahvistavat näkemystä, jonka mukaan kestävä kehitys ja siihen liittyvän yhteiskunnallisen vastuullisuuden arvostus on 1990-luvulta lähtien saanut vahvaa vastakaikua ympäröivästä yhteiskunnasta (vrt. Järvelä 2002).

Murrosvaiheen (1993-1996) Enson kirjoituksissa metsäteollisuus tuotettiin muita tarkastelujaksoja vahvemmin toimiaan eettiseltä kannalta arvioivaksi moraalisisubjektiksi. Muutospuheessa tämä näkyi usein siten, että aktantitarinan sekä subjektina että vastustajana esiintyi metsäteollisuus itse, joka kävi sisäistä taistelua kyvystään huolehtia ihmisten muusta kuin taloudellisesta hyvinvoinnista. Ympäristönsuojelu näyttäytyi kysymyksenä, joka yhteiskunnassa voimistuneen ympäristötietoisuuden vuoksi kulttuurisesti "pakotti" yrityksen reflektomaan toimintansa arvo- ja vastuukysymyksiä.

Ensialkuun vähäpätöisiltä näyttävät kielenkäytön yksityiskohdat voivat diskurssianalyysin viitekehityksessä olla merkittäviä johtolankoja. Sen vuoksi analyysiä ei rajattu ainoastaan aktantitarinoita piirtäviin kirjoitusten 'pääjuonen' lausumiin, vaan myös näistä tarinoista poikkeaviin 'sivujuonellisiin' lausumiin. Erityisen kiinnostavia havaintoja tuottivat Enson puolustuskirjoitukset.

Seuraavassa käsitellään uudelleen vuosien 1985 ja 1995 puolustuskirjoituksia tarkastelemalla tällä kertaa niissä esiintyviä moraalisisubjekteja.

Tarkastelu aloitetaan vuoden 1985 puolustuskirjoituksesta. Valtaosa kirjoitusta keskittyy viemään pohjaa julkiselta suojelukritiikiltä vakuutamalla teollisuuden metsienkäsittelyn oikeutusta ja nykyisten toimenpiteiden tarpeellisuutta kansantaloudellisten velvollisuuksien täyttämiseksi. Puhe jäsenyyttä professionaalisen asiantuntijuuksiin kehykseen, jota käsiteltiin edellä. Alla on suoria lainauksia näytteeksi kirjoitukselle tyypillisestä asioiden esittämistä, jossa suojelijoiden esittämän kritiikin väärä ja teollisuuden oikeassaoleminen ja oikein toimiminen näyttävät ilmeisinä ja ehdottoman varmoina asiantiloina.

...esitetty vaatimukset ovat täysin ristiriidassa niiden perusvaatimusten kanssa, joita metsätaloudella on yhteiskunnalliselta kannalta... Suomen metsissä on nyt enemmän puuta kuin koskaan aikaisemmin itsenäisyytemme aikana. Sama koskee metsiämme kasvua.

Metsiämme kasvu ja puuvarojen lisääntyminen ovat selvä osoitus onnistuneista metsienkäsittely- ja hoitotoimenpiteistä. Myös metsiämme laadun heikkenemistä on pahasti liioiteltu.

Tosiasia on myös se, että sienien ja marjojen tuotto on niin runsas, että vain pieni murto-osa sadosta voidaan kerätä talteen.

Kirjoituksen loppupuolella on kuitenkin lyhyt ja kirjoituksen päätarinaan nähden sivujuonellinen kohta, jonka sävy on muuhun argumentointiin nähden selvästi toisenlainen:

On selvää, että metsätaloudessa on tapahtunut myös virheitä niin kuin kaikessa ihmisessä toiminnassa, mutta virheet ovat pääasiassa yksittäisiä tapauksia. Saattaa olla, että metsienkäsittelyssä on menty jossakin liialliseen kaavamaisuuteen, vähän samalla tavalla kuin rakentamisessa tasakattalojen aikaan. Saattaa olla tarvetta hienosäätöön eli maaston ja maiseman huomioon ottamiseen nykyistä paremmin. (Enson henkilöstölehti 1985/1, s.5)

Ylläolevassa otteessa artikkelin kirjoittaja muusta puhunnasta poiketen itse kritisoi metsäteollisuuden toimintatapoja tunnustaen teollisuuden tehneen myös virheitä, olkoonkin, että hän

samaan hengenvetoon kieltää virheiden vakaavuuden. Miten ylläolevaa otetta voitaisiin tulkita? Yritysten henkilöstöjohtajien puhetta tutkinut Peltonen (2001, 60) on Heritageen ja Giddensiin viitaten todennut normien ilmenevän puheessa 'normatiivisen selontekovelvollisuuden logiikka'. Erityisesti etnometodologit ovat korostaneet, kuinka erilaiset toimet on sosiaalisessa tilanteessa kyettävä pukemaan kulttuurisesti hyväksytyyn asuun. Toimien ollessa norminmukaisia tai lähellä normaalia käyttäytymistä puhujan ei tarvitse tukeutua selittelyyn, koska annettu selonteko toimista on yleisesti hyväksyttävä. Sen sijaan normista poikkeamiseen kiinnitty selontekovelvollisuus: vallitsevasta (moraali)järjestyksestä poikkeava toiminta vaatii vuorovaikutustilanteessa selittelyä, tilintekoa poikkeamisesta.

Ylläolevasta otteesta ja sen funktiosta voidaan antaa seuraavanlainen tulkinta: Vaikka metsäteollisuuden suhtautuminen uusiin ympäristövastuun vaatimuksiin oli artikkelin kirjoitushetkellä vielä välttelevä, lainaus implikoi yleisen huolen teollisuuden ympäristöhaitoista olevan yhteiskunnallisesti niin voimakas, että kirjoittaja haluaa antaa sen suhteen yleisön korvissa hyväksyttävämältä kuullostavan perustelun ja samalla välttää kulttuurisesti oudon ja ei-hyväksyttävän käsityksen tuottamista yrityksestä (vrt. Suoninen 1997, 98-106). Kyseisessä kirjoituksessa ei näin ollen puolustauduta vain julkista kritiikkiä vastaan, vaan implisiittisesti (ja yleinen ilmapiiri aistien) vastataan myös potentiaaliseen muun yhteiskunnan taholta tulevaan kritiikkiin ja huoleen teollisuuden ympäristöhaitoista. Ote kertoo myös kirjoittajan kulttuurisesta tajusta ja kyvystä aistia yhteiskunnallista ilmapiiriä. Normatiivisen selontekovelvollisuuden logiikka näyttäytyi myös useammassa muussa puolustamaan pyrkivässä Enson kirjoituksessa. Enson puolustavan puheen 'selittelyt' ja 'ylimääräiset puolustelut' tulkittiin merkeiksi alueesta, joka käsittää kulttuurisesti vahvoja, mutta toimijan kannalta ristiriitaisia asioita.

Ylimääräisiä selittelyjä ja puolusteluja analysoimalla tehtiin kiinnostavia päätelmiä Enson argumentoinnista. Julkisuudessa esiintynyt kritiikki ajoi yrityksen haastaviin ja puhujan näkökulmasta vaikeisiin selontekotilanteisiin, joissa jouduttiin eri keinoin lieventämään puheeseen ilmaantuvia ristiriitoja. Haastavuus syntyi kirjoittajien tarpeesta esittää vasta-argumentteja jul-

kisuudessa esiintyviin syytöksiin sekä samaan aikaan vakuuttaa teollisuuden tekevän parhaansa ympäristöongelmien ratkaisemiseksi.

Tyypillisesti edellisessä osiossa kuvattu professionaaliseen asiantuntijuuteen perustuva puolustelu ei riittänyt antamaan hyväksyttävältä kuullostavia perusteluja. Välttääkseen kulttuurisesti ei-hyväksyttävän kuvan tuottamista teollisuudesta kirjoittajat tuottivat erilaisia ylimääräisiä ja argumentointia ristiriitauttavia puolusteluja. Yhteiskunnallisesti ja poliittisesti kestävien selonteojen antaminen on edellyttänyt, että metsäteollisuudesta tuotetaan ympäristöstä riittävästi huolta kantavan kuva vaikka loogisesti ristiriitattoman argumentoinnin menettämisen uhalla. Puheotteet, joissa peräänkuulutettiin parannuksia nykyisiin ympäristökäytäntöihin (muutospuhe) tai joissa ympäristönsuojelu nähtiin mahdollisuutena edistää yrityksen ekokilpailukykyä (kilpailukykypuhe), olivat puolustavaan puheeseen verrattuna vähemmän ristiriitaisempia argumentoinniltaan. Enson on ollut helpompi vedota yleisöön tilanteessa, jossa annetut selonteot eivät asetu ristiriitaan ympäröivän kulttuurisen ilmapiirin kanssa.

Myös vuoden 1995 puolustuskirjoituksen analyysi oli moraalisuuden näkökulmasta hedelmällinen. Siinä puolustautuminen kritiikkiä vastaan tapahtui ilman ylimääräisiä selittelyjä. Selitys tälle löytyy edellisessä osiossa tehdystä asiantuntijuuden analyysistä. Vuoden 1995 puolustuskirjoituksessa esitettiin suojelijoiden näkemysistä poikkeavia mutta pätevältä kuullostavia todisteluja yrityksen toimimisesta yhteiskunnallisesti ja ympäristöllisesti vastuullisella tavalla. Sosiaalisen vastuun diskurssin mukaisen todellisuuskuvan kytkeminen talousdiskurssin ja tositedon diskurssin kautta synnytettyyn todellisuuskuvaukseen mahdollisti sen, ettei kirjoituksessa esiinny ristiriitaa ja sen lievennystä kantavaa 'ylimääräistä selittelyosuutta'. Teollisuuden tuottaminen laajaa yhteiskunnallista vastuuta ottavana asiantuntijana korvasi muiden puolustuskirjoitusten ylimääräisiä selittelykohtia eli ilmauksia, joilla pyrittiin nostamaan teollisuuden toiminnan moraalista statusta.

Tämä havainto implikoi, että sosiaalisen vastuun diskurssiin nojautuminen 'paikkasi' samaa yleisen hyväksyttävyyden vajetta, jota monissa muissa puolustustilanteissa jouduttiin täyttämään ylimääräisellä selittelyllä. Oletus, jonka suhteen Ensoa arvosteltiin, otettiin keskeisesti mukaan

jäsentämään Enson puhetta. Tämä ilmiö tuo kiinnostavasti esiin ympäristökeskustelun ja yrityksen vihertymisen poliittista ulottuvuutta. Yhteiskunnallisesti vastuullisen kuvan tuottaminen teollisuuden kielenkäytössä voidaan tulkita pyrkimyksenä tuottaa omille näkemyksille yhteiskunnallista ja poliittista kestävyyttä. Samalla se tukee näkemystä, jonka mukaan yritysten yhteiskuntavastuussa on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävien toimintatapojen lisäksi kyse myös poliittisesti kestävien ratkaisujen tavoittelusta (vrt. Levy 1997).

Kolmas moraalisuuteen liittyvä havainto esiintyy aineiston loppupäässä. Havainto voidaan nimetä moraalisubjektuuden heikentymiseksi, ja sitä tutkittiin markkinadiskurssin avulla. Sekä Enson että Greenpeacen tuottamaa ympäristötoimijuutta alkoi noin 1990-luvun puolivälistä lähtien jäsentää aikaisempaa toistuvammin oletus, jonka mukaan toimijalle on hyväksyttävää ja toivottavaa vastata asiakkaiden odotuksiin ja vaatimuksiin. Alla on molempien osapuolten kirjoituksista otettuja lainauksia, joissa tuotetaan markkinadiskurssin mukaista arvostusta.

Asiakas vaatii tänään tuotepuhtautta ja tuotteen kierrätettävyyttä. Enso on tässä suhteessa hyvissä asemissa. ... Enson tuotepuhtaus on maailman kärkiluokkaa. (Enson henkilöstölehti 1990/4, s.20)

Yksikön vision mukaan sen tehtävänä on vastata puuraaka-aineen hankinnan toimintavarmuudesta, hintakilpailukykyisyydestä sekä toiminnan ympäristöystävällisyydestä niin, että asiakkaat voivat toimia puuraaka-aineelle asetettujen ekologisten vaatimusten mukaisesti. ... Meidän asiakkaamme voivat olla vakuuttuneita siitä, että konsemin tehtaata ja kaikki asiakkaat Suomessa saavat puunsa ekologisesti kestävällä tavalla hankittuna. (Enson henkilöstölehti 2000/helmikuu, s.15)

Paperinvalmistajat väittävät, että kloorittomille tuotteille ei ole kysyntää; paperiasiakkaat taas valitsevat markkinoilla olevien tuotteiden vähyyttä. Luodakseen kysyntää Yhdysvaltoihin Greenpeace alkoi neuvotella erään maailman suurimman aikakauslehden TIMEn kanssa saadakseen sitä käyttämään ostovoimaansa kloorittoman paperin kysynnän ja valmistuksen edistämiseksi. (Greenpeacen jäsenlehti 1994/3, s.8)

Järjestöjen mielestä yleiseurooppalaisen PEFC -metsäsertifiointijärjestelmän osaksi hyväksytty

suomalainen sertifiointi ei vastaa markkinoiden toivomuksiin saada ekologisesti kestävästi tuotettua puutavaraa. ... PEFC-merkittyjä tuotteita ei voi suositella ekologisesti vastuullisille kuluttajille. (Greenpeacen lehdistötiedote 29.1.2001)

'Markkinapremissiin' tukeutuvan puheen yleistyminen molempien kirjoituksissa implikoi sen sisältämän arvostuksen vahvuutta ympäröivässä yhteiskunnassa. Tutkimusongelman kannalta erityisen kiinnostavaa yleistymisessä on, että sen tuottama toimijuus ei perustu teollisuuden moraaliseen harkintaan, vaan toiminnan eettisyyden arviointi on ulkoistettu markkinoille. Aikaisempi puhtaan tuotteen tavoittelu vaihtui voittoa tuottavien "ekotuotteiden" vienniksi markkinoille, jossa ympäristövalveutuneet kuluttajat ostavat niitä. Yrityksen toimien "oikeellisuutta" arvioidaan markkinadiskurssin puitteissa tuotteiden kysynnän ja markkinoiden hyväksynnän eikä tekojen tuottaman inhimillisen hyvän määrän perusteella.

JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELU

Tämän päivän moniarvoisessa ja yksilökeskeisyyttä korostavassa ilmapiirissä yhteiskunnallisia ulottuvuuksia sisältävät toimet on aina perusteltava (Loukola ym. 2002, 8). Yhteiskunnassa voimistunut vaatimus yritysten laajenevista vastuista edellyttää yrityksiltä uudenlaisia perusteluja toimilleen. Toisaalta yrityksille uusia vastuuvaihtimuksia esittävien tahojen on pystyttävä esittämään päteviä perusteluja vaatimuksilleen. Tutkimalla puhetta yritysten yhteiskuntavastuusta tämä artikkeli keskitti huomion juuri siihen toimintaan, jossa perustelut tapahtuvat ja josta voidaan löytää sitä koskevia kiinnostavia havaintoja.

Tässä artikkelissa keskustelun yhteiskuntavastuusta katsottiin olevan väistämättä sidoksissa siihen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, jossa keskustelu käydään. Analyysi toi uutta tietoa sellaisista, osin julkilausumattomista, yhteisistä kulttuurisista arvoista, joihin tukeutuen yritysmaailman edustajat ja kansalaisaktivistit ovat argumentoineet ja esittäneet eriäviä mielipiteitän yhteiskuntavastuun kysymyksistä. Yhteisten puhetapojen kautta tuotiin esille, millaisilla merkitysulottuvuuksilla tutkittavien väliset erimielisyydet ovat kulkeneet. Samalla tehtiin näkyväksi aikaisemmin huomiotta jääneitä mekanismeja, jotka ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet ympäristönsuojelusta ja yhteiskuntavastuusta käytyyn keskusteluun.

Yhteisiin yleisesti hyvänä pidettyihin arvoihin nojaaminen ei vapauta toimijoita erimielisyyksistä, sillä samaan kulttuuriseen arvoon vedoten voidaan perustella ja oikeuttaa monenlaisia, jopa vastakkaisiakin asioita.

Tutkimus osoitti, että yritysmaailman edustajilla ja kansalaisaktiivisteilla on erityisesti kiistatilanteissa taipumus käydä keskustelua tavalla, joka uusintaa taistelua totuudesta ja asiantuntijuudesta ja häivyttää tasa-arvoisemmat ja avoimemmat käsitykset tiedon luonteesta. Myös vastuullisuutta ja toiminnan eettisyyttä koskevat kysymykset istutetaan kiistatilanteissa usein asiantuntijuuskiistan kehykseen. Jokainen toiminnan ulottuvuus, jonka suhteen osapuolet kamppailevat totuudesta, vahvistaa asiantuntijuustaistelua ja ylläpitää yritysten ja aktivistien välistä jyrkkää vastakkainasettelua. Tulokset tukevat näkemystä, jonka mukaan tieteellisten ja ylipäättään oikealla tiedolla todisteluun liittyvien argumenttien käyttö on ottanut tilaa arvoargumenttien käytöltä ympäristökeskusteluissa (esim. Yearley 1991; Väliverronen 1991, 1996; Raivola ym. 1993; Rannikko 2003). Huonoakin tutkimusta on pidetty vahvempana aseena kuin arvoargumenttia (Raivola ym. 1993, 30).

Keskusteltaessa median välityksellä ympäristökiistat dramatisoituvat ja politisoituvat, mikä vahvistaa osapuolten välistä asiantuntijuuskamppailua. Julkisen keskustelun asiantuntijakeskeisyys korostuu myös sen vuoksi, että yhteiskunnallisia ongelmia pyritään määrittelynsä lisäksi myös hallitsemaan ja ratkaisemaan. Julkista keskustelua tarvitaan. Ongelmana on kuitenkin se, että "kun kiistelevät asiantuntijat ja vasta-asiantuntijat hallitsevat julkisuutta, muut toimijat ja toisenlaiset tiedon tai asiantuntemuksen muodot jäävät helposti syrjään". (Väliverronen 1996, 208) Tieteellisissä erimielisyyksissä "puheoikeuden" ongelman ratkaisussa saavat ennen kaikkea asiantuntijat, joilla on esimerkiksi koulutuksen tai institutionaalisen aseman kautta hankittua "kulttuurista pääomaa" kiistellyssä asiassa. Professionaalisen, tiukasti erityisalaan kiinnittyneen asiantuntemuksen puutteeksi on nähty myös siihen liittyvä kapea-alainen reviirikeskeisyys ja vähäinen kiinnostus reviiirin ulkopuolisiin alueisiin, joka toimii esteenä ongelmien ratkaisussa tarvittavalle kokonaisvaltaiselle näkökulmalle. (Konttinen 1997)

Yhteiskunnan arvokeskustelun köyhyyttä arvioivat puheenvuorot (esim. Uusitalo 1991; Kantola

1998; Järvelä 2002; Rannikko 2003) välittävät usein kuvaa, jossa yhteiskunnallisen toimijan on esimerkiksi ympäristönsuojelusta keskustellessaan mahdollista välttää arvoargumenttien käyttöä ja olla siten ottamatta suoraan osaa yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun. Asiantuntijuudella käytävän kiistan keskeisyydestä huolimatta tämän tutkimuksen tulokset implikoivat, että kohdatessaan julkista kritiikkiä yritykset joutuvat lähes väistämättä vaikeisiin 'selontekotilanteisiin'. Näissä tilanteissa yritykset ovat potentiaalisten yhteiskunnasta nousevien vastasyötösten paineessa usein kulttuurisesti "pakotettuja" ottamaan kantaa myös arvokysymyksiin. Taustalla on tarve näyttäytyä hyvänä yhteiskunnallisena toimijana.

Havainnot Enson ylimääräisistä puolusteluista ja ristiriitaisesta argumentaatiosta kertovat, että yhteiskuntavastuun kysymysten taipumus synnyttää avoimia konfliktitilanteita edellyttää yrityksiltä aikaisempaa enemmän kulttuurista ja poliittista lukutaitoa. Kyky eritellä ympäröivässä yhteiskunnassa virtaavia politisoituvia kysymyksiä antaa yrityksille paremmat valmiudet vastata potentiaaliseen arvosteluun ja muutospakkoon.

Ympäristöliikkeen päämääriin suhteutettuna havainnot markkinadiskurssin esiintymisistä Greenpeacen puheessa houkuttelevat jälkipohdintoihin. Osapuolet ovat toimineet kapitalisointuneessa ja kaupallistuneessa yhteiskunnassa, jossa markkinavoimilla on keskeinen rooli. Keskustelua seuraamalla ja esimerkiksi yritysten yhteiskuntavastuuraportteja lukemalla ei voi olla havaitsematta tiettyä hierarkkisuuutta. Taloudellinen menestyminen on markkinataloudessa toimivalle yritykselle välttämätön ehto, kun taas hyvin hoidettu yhteiskuntavastuu on taloudelliselle menestymiselle alisteinen yksi menestystekijä muiden joukossa. Juuri tällaisista tekijöistä kumpuaa markkinadiskurssin yleistymisen myös suojelijoiden puheessa. Heidän on ollut jo pelkästään taktisista syistä houkuttelevaa mennä mukaan vallitsevaan markkinadiskurssiin.

Markkinadiskurssin mukaisen todellisuuskuvan tuottaminen ja uusintaminen on ympäristöaatteellisesta näkökulmasta kuitenkin pulmallista. Mitä vahvemmin ympäristöongelmista keskusteltaessa tuotetaan markkinadiskurssin mukaista käsitystä, sitä vahvemmin tullaan oikeuttaneeksi myös sen mukainen käyttäytyminen. Markkinadiskurssin lausumissa ympäristötoimijuus tuotetaan alisteiseksi markkinajärjestelmälle, ja

toimijan eettisyyden arviointi "ulkoistetaan" markkinoille: yritys noudattaa sen 'tasoista' vastuullisuutta, jota asiakkaat ja kuluttajat yrityksiltä vaativat.

Taktisesti ajateltuina hyvät retoriset keinot saattavat näin ollen tuottaa myös vähemmän toivottuja seurauksia. Ympäristönsuojelijat näyttävät toimivan eräänlaisessa ristipaineessa: yhtäältä on tehokasta ja toiminnan tuloksellisuuden kannalta jopa välttämätöntä hyödyntää markkinoilla olevaa valtaa pyrittäessä muuttamaan yritysten toimintaa ympäristön huomioivampaan suuntaan. Toisaalta markkinadiskurssin vahvistuminen ja vakiintuminen herättää kriittisen kysymyksen siitä, missä määrin suojelijat tulevat samalla oikeuttaneeksi sen mukaisen ympäristökäyttämisen ja heikentäneeksi vaatimustaan yritysten omassa arvomaailmassa tapahtuvista muutoksista. Tämä paradoksaalinen ilmiö osoittaa, kuinka haasteellista ja osin ristiriitaista on toimia vallitsevaa systeemiä ja sen mekanismeja vastaan, kun tehokas vaikuttaminen edellyttää tuota samaa järjestelmää tukevia argumentteja ja takitiikoita.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksen tulokset osoittavat, kuinka kulttuurista herkkyyttä ja lukutaitoa vaativasta kysymyksestä yritysmaailman ja ympäristönsuojelijoiden käymässä ympäristödebatissa on ollut kyse. Tutkimuksessa sovelletun kulttuurintutkimuksen näkökulman mukaan yhteiskunnallinen toimija käyttäytyy ikään kuin automaattisesti tavalla, jossa hän kulttuuriaan lukemalla löytää itselleen kuhunkin puhetilanteeseen edullisimmat tavat perustella näkemyksiään. Michel Foucaultin valtaan liittyviin ajatuksiin perustuen voidaan ajatella olevan kyse kulttuurissa ilmenevästä produktiivisesta eli subjekteja tuottavasta vallasta ja samalla niin sanotusta vapaiden subjektien kautta toimivasta vallasta. Ympäröivä kulttuuri-ilmastot houkuttelee puhujaa nojaamaan argumenttinsa sellaisiin keskeisiin diskursseihin, jotka ovat kulttuurille leimallisia. Näin toimiessaan puhuja automaattisesti sitoutuu tietynlaisiin ajattelutapoihin ja samalla rajaa vaihtoehtoisia tapoja nähdä ja määritellä käsiteltäviä kysymyksiä.

Tutkimus osoitti, kuinka tämä vapaisiin subjekteihin perustuva kulttuurinen mekanismi voi houkutella sekä yhteiskunnan ja luonnon hyvinvointia edistävien että sitä estävien puhetapojen käyttöön. Nostamalla esiin puheessa tapahtuvia implisiittisiä merkityksenantoja ja niiden seura-

uksia tutkimus tarjoaa yhteiskunnan eri toimijoille mahdollisuuksia tehdä tietoisempia valintoja tavoistaan käydä keskustelua yritysten yhteiskuntavastuusta.

Tekijä haluaa kiittää Liikesivistysrahastoa ja Marcus Wallenbergin Liiketaloudellista Tutkimussäätiötä, jotka ovat tukeneet artikkelin kirjoitustyötä.

LÄHTEET

- Ahonen, Pertti: A-J.Greimasin Pariisin koulukunnan semiotiikka: sosiaaliantropologiasta ja kansansatujen tutkimuksesta yleiseen ihmistieteeseen. Suomen Antropologia 4(1984), s. 147-157.
- Alasuutari, Pertti: Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994, Vastapaino, Tampere 1996.
- Alasuutari, Pertti: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen, Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Apo, Satu: Ihmesadun rakenne: Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1986.
- Apo, Satu: Kertomusten sisällön analyysi. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, toim. Klaus Mäkelä. Gaudeamus, Helsinki 1990, s. 62-80.
- Arts, Bas: 'Green alliances' of business and NGOs: New styles of self-regulation or 'dead-end roads'? Corporate Social Responsibility and Environmental Management 9(2002), s. 26-36.
- Bendell, Jem: Civil regulation: A new form of democratic governance for the global economy? Teoksessa Terms for endearment: Business, NGOs and sustainable development, toim. Jem Bendell. Greenleaf Publishing, Sheffield 2000, s. 239-254.
- Boje, David M., Oswick, Cliff & Ford, Jeffrey D. (toim.): Language and organization: The doing of discourse. Academy of Management Review 29(2004): 4, s. 571-577.
- Darier, Eric (toim.): Discourses on the environment. Blackwell, Oxford 1999.
- Donner-Amnell, Jakob: Puulla parempiin päiviin ja kestävään kehitykseen? Metsäsektori suomalaisessa talous- ja ympäristökeskustelussa laman vuosina. Teoksessa Riskiyhteiskunnan talous: Suomen talouden ekologinen modernisaatio, toim. Ilmo Massa & Ossi Rahkonen. Gaudeamus, Helsinki 1995, s. 189-240.
- Drew, Paul & Heritage, John: Analyzing talk at work: An introduction. Teoksessa Talk at work: Interaction in institutional settings, toim. Paul Drew & John Heritage. Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 3-65.
- Eriksson, Marja & Mäntylä, Hans: Natural forest mana-

- gement: the ambiguous relationship between forestry and nature conservation in Finland. Teoksessa *Bright Ideas? Environmental management in Finnish perspectives*, toim. Sirkku Kivisaari & Raimo Lovio. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-164, Helsinki 1996, s. 96-107.
- Fairclough, Norman: *Discourse and social change*. Polity Press, Cambridge 1992.
- Fairclough, Norman: *Miten media puhuu? Suomentaneet Virpi Blom & Kaarina Hazard*, Vastapaino, Tampere 1997 (1995).
- Foucault, Michel: *The Archaeology of Knowledge*, Pantheon Books, New York 1972.
- Gahmberg, Henrik: *Symbols and values of strategic managers: A semiotic approach*, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja A:47, Helsinki 1986.
- Greimas, Algirdas J.: *Strukturaalista semantiikkaa, suomentanut Eero Tarasti*, Gaudeamus, Helsinki 1980 (1966).
- Hajer, Maarten A.: *The politics of environmental discourse: Ecological modernization and the policy process*. Clarendon Press, Oxford 1995.
- Hall, Stuart: *Identiteetti. Suom. ja toim. Mikko Lehtinen ja Juha Herkman*, Vastapaino, Tampere 1999.
- Halme, Minna: *Environmental management paradigm shifts in business enterprises: Organisational learning relating to recycling and forest management issues in two Finnish paper companies*, Acta Universitatis Tamperensis 542, Tampereen yliopisto, Tampere 1997.
- Harré, Rom, Brockmeier, Jens & Mühlhäusler, Peter: *Greenspeak: A study of environmental discourse*. Sage, Thousand Oaks 1999.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa *Diskurssianalyysin aakkoset*, toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino, Tampere 1993, s. 17-47.
- Jokinen Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*, Vastapaino, Tampere 1999.
- Joutsenvirta, Maria: *Miten yritys kohtaa ympäristöaktiivismin? Teoksessa Ympäristö ja liiketoiminta: Arkiset käytännöt ja kriittiset kysymykset*, toim. Eva Heiskanen. Gaudeamus, Helsinki, s. 69-90.
- Joutsenvirta, Maria: *Ympäristökeskustelun yhteiset arvot: Diskurssianalyysi Enson ja Greenpeacen ympäristökirjoituksista*, Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-273, Helsingin kauppakorkeakoulu, Helsinki 2006.
- Järvelä, Marja: *Miksi arvokeskustelu on tärkeää ympäristöpolitiikassa? Teoksessa Arvot, ympäristö ja teknologia: Yhteiskunnallisten toimien uudet oikeutukset*, toim. Olli Loukola, Katinka Lybäck & Mikko Tervo. Yliopistopaino, Helsinki 2002, s. 24-48.
- Kantola, Anu: *Tärkeintä on olla aito: poliittisten uutisten dramaturgia*. Teoksessa *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*, toim. Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väiliverronen. Helsingin yliopiston Lahden tutki-
- mus- ja koulutuskeskus, Helsinki 1998, s. 122-148.
- Konttinen, Esa: *Professionaalinen asiantuntijatyö ja sen haasteet myöhäismodernissa*. Teoksessa *Muuttuva asiantuntijuus*, toim. Juhani Kirjonen, Pirkko Remes & Annei Eteläpelto. Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä 1997, s. 48-61.
- Korhonen, Inkeri & Oksanen, Katja: *Kertomuksen semiotiikkaa*. Teoksessa *Semioottisen sosiologian näkökulmia: Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*, toim. Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen. Gaudeamus, Helsinki 1997, s. 54-71.
- Kuisma, Mika: *Erialaistuminen vai samanalaistuminen? Vertaileva tutkimus paperiteollisuusyhtiöiden ympäristöjohtamisesta*, Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-232, Helsingin kauppakorkeakoulu, Helsinki 2004.
- Lahti-Nuutila, Kimmo: *Geneeriset ympäristöstrategiat ja Suomen paperiteollisuuden ympäristökilpailukykyyn edellytykset*, Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-173, Helsingin kauppakorkeakoulu, Helsinki 2000.
- Lehtinen, Ari Aukusti: *The northern natures: a study of the forest question emerging within the timber-line conflict in Finland*. Fennia 169(1991), s. 57-169.
- Levy, L. David: *Environmental management as political sustainability*. *Organization & Environment* 10(1997): 2, s. 126-147.
- Litmanen, Tapio: *The struggle over risk: The spatial, temporal, and cultural dimensions of protest against nuclear technology*, *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 177, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2001.
- Loukola, Olli, Lybäck, Katinka & Tervo, Mikko: *Johdanto. Teoksessa Arvot, ympäristö ja teknologia: yhteiskunnallisten toimien uudet oikeutukset*, toim. Olli Loukola, Katinka Lybäck & Mikko Tervo. Yliopistopaino, Helsinki 2002, s. 8-11.
- Lovio, Raimo & Kuusisto, Pia-Christina: *Studies on the environmental performance of Finnish companies in the mid-1990s*. Teoksessa *Bright ideas? Environmental management in Finnish perspectives*, toim. Sirkku Kivisaari & Raimo Lovio. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-164, Helsinki 1996, s. 83-95.
- Mauws, Michael K. & Phillips, Nelson: *Understanding language games*. *Organization Science* 6(1995): 3, s. 322-334.
- Myerson, George & Rydin, Yvonne 1996: *The language of environment: A new rhetoric*. UCL Press, London.
- Mäntylä, Hans: *Ympäristöjohtamisen muotoutuminen suomalaisessa metsäkonsernissa*. *Case Metsä-Serla*, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-19, Helsinki 1999.
- Nieminen, Matti: *Rantojensuojeluohjelma: kilpailevia tulkintoja ja vertaumatonta rationaalisuutta*, Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 59, Jyväskylä 1994.
- Oksanen, Annukka: *Paikallisuuden ja kansainväli-*

- syyden kohtaaminen luonnonsuojelussa: Tapaustutkimuksena Natura 2000 -ympäristökonflikti Lounais-Suomessa, Turun yliopiston julkaisuja C192, Turku 2003.
- Peltonen, Tuomo: 'Strateginen henkilöstöjohtaminen' organisaation määrittelykamppailussa: Analyysi henkilöstöjohtajien puheesta. Hallinnon tutkimus 3(2001), s. 55-75.
- Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca, Lucie: The new rhetoric: A treatise on argumentation, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana 1971 (1958).
- Peuhkuri, Timo: Tiedon roolit ympäristökiistassa: Saaristomeren rehevöityminen ja kalankasvatus julkisen keskustelun ja päätöksenteon kohteena, Turun yliopiston julkaisuja C-220, Turku 2004.
- Pikkarainen, Esa: "Ihmisen tuleminen": yritys soveltaa semiotiikkaa kasvatuksen tutkimiseen. Julkaisematon moniste, 25.4.1997.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret: Discourse and social psychology, Sage, London 1987.
- Raivola, Petri, Jokinen, Pekka & Kamppinen Matti: Asiantuntijat ympäristövaikutusten arviointiprosessissa. Yhteiskuntasuunnittelu 31(1993): 2, s. 18-34.
- Rannikko, Pertti: Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. Teoksessa Näkökulmia ympäristösosiologiaan, toim. Pekka Jokinen, Timo Järvikoski & Pertti Rannikko. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33, Turku 1995, s. 65-91.
- Rannikko, Pertti: Oikeudenmukaisuuskysymys suomalaisen ympäristöliikkeen aalloissa. Teoksessa Oikeudenmukaisuus ja ympäristö, toim. Ari Lehtinen & Pertti Rannikko. Gaudeamus, Helsinki 2003, s. 160-180.
- Ryteri, Teijo: Metsäteollisuusyrityksen luonto: Tutkimus Enso-Gutzeitin ympäristö- ja yhteiskuntavastuun muotoutumisesta, Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja n:o 10, Joensuun yliopisto, Joensuu 2002.
- Saaristo, Kimmo: Avoin asiantuntijuus: Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi, Nykylätkulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2000.
- Sairinen, Rauno: Ympäristökonfliktit kuntien suunnittelussa ja päätöksenteossa, Suomen kuntaliitto, Helsinki 1994.
- Salosaari, Kari: Perusteita kertomuksen kielioppiin. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos, opetusmoniste 25.10.1988.
- Silverman, David: Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction, Sage, London 1993.
- Stafford, Edwin R., Polonsky, Michael Jay & Hartman, Cathy L.: Environmental NGO - business collaboration and strategic bridging: A case analysis of the Greenpeace-Foron alliance. Business Strategy and the Environment 9(2000), s. 122-135.
- Suhonen, Pertti: Mediat, me ja ympäristö, Hanki ja jää, Helsinki 1994.
- Summa, Hilikka: Hallinnon retorikan ja politiikkojen synty. Poliittika 3(1989), s. 159-168.
- Suoninen, Eero: Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Acta Universitatis Tamperensis 580, Tampere 1997.
- Suopajarvi, Leena: Vuotos- ja Ounasjoki-kamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa, Acta Universitatis Lapponiensis 37, Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001.
- Tarasti, Eero: Esimerkkejä: Semiotiikan uusia teorioita ja sovelluksia, Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Törrönen, Jukka: Juomisen vapaus ja vastuu: Sosiosemioottinen analyysi alkoholipoliittisesta liberalismista maallikkoajattelussa, Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia n:o 234, Helsinki 1999.
- Uusitalo, Liisa: Oma etu vai yhteinen hyvä? Ympäristötietoisuuden ja toiminnan ristiriita. Teoksessa Ympäristökysymys: Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle, toim. Ilmo Massa & Rauno Sairinen. Gaudeamus, Helsinki 1991, s. 24-47.
- Vaara, Eero & Tienari, Janne (ilmestyy): A discursive perspective on legitimation strategies in MNC's. Academy of Management Review.
- Valkonen, Jarmo: Lapin luontopoliittika: Analyysi vuosien 1946-2000 julkisesta keskustelusta, Acta Electronica Universitatis Tamperensis 284, Tampereen yliopisto, Tampere 2003.
- Väliverronen, Esa: Riskien politiikka: tiede ja julkisuus ympäristöongelmien määrittelijöinä. Tiedotustutkimus 3(1991), s. 5-17.
- Väliverronen, Esa: Metsä sairastaa: ympäristöuhkan määrittely sanomalehdissä. Tiedotustutkimus 4(1995), s. 6-24.
- Väliverronen, Esa: Ympäristöuhkan anatomia, Vastapaino, Jyväskylä 1996.
- Wiberg, Matti: Päätöksenteon oikeuttaminen arvoriistiriitojen vallitessa. Teoksessa Energiapolitiikan arvoriistiriidat, toim. Pentti Malaska, Ismo Kantola & Pirkko Kasanen. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja A-1, osa II, Turku 1989, s. 257-273.
- Yearley, Steven: The green case: A sociology of environmental issues, arguments and politics, Harper Collins, London 1991.